

Značaj i vrijednost uključivanja ručnog rada u redovite vrtićke programe

Jambrešić, Ivna

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:886036>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-04**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

IVNA JAMBREŠIĆ
DIPLOMSKI RAD

**ZNAČAJ I VRIJEDNOST UKLJUČIVANJA
RUČNOG RADA U REDOVITE VRTIĆKE
PROGRAME**

Zagreb, rujan 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Zagreb

PREDMET: Metodika likovne kulture

DIPLOMSKI RAD

Studentica: Ivna Jambrešić

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Značaj i vrijednost uključivanja
ručnog rada u redovite vrtićke programe**

MENTOR: prof.dr.art. Antonija Balić Šimrak

SUMENTOR: doc.dr.sc. Marijana Županić Benić

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ

Sažetak	4
Summary	5
1. UVOD	6
2. ALTERNATIVNE ODGOJNO-OBRAZOVNE KONCEPCIJE	6
2.1. Montessori pedagogija	7
2.2. Agazzi pedagogija	8
2.3. Reggio pedagogija	9
2.4. Waldorfska pedagogija	10
3. RUČNI RAD	11
4. METODOLOGIJA	14
4.1. Cilj istraživanja	14
4.2. Ispitanici	15
4.3. Varijable	17
5. REZULTATI	19
5.1 Kvantitativna analiza podataka	19
5.2 Kvalitativna analiza podataka	30
6. RASPRAVA	49
7. ZAKLJUČAK	54
Prilog	56
LITERATURA	63
Izjava o samostalnoj izradi rada	67

Sažetak

Kako bismo svakom djetetu pomogli da izraste u svestranog i originalnog pojedinca od vrtićkog je uzrasta potrebno poticati njegovu maštu i kreativnost te ga poticati da nađe kreativno rješenje za svaki problem te stječe navike suradnje i rada u sprezi s drugom djecom. Jedna od aktivnosti kojom se potiču željene karakteristike u djece jest svakako ručni rad. Pri ovom istraživanju opredijelila sam se za ručni rad koji se kao redovna praktična i radna aktivnosti provodi u waldorfskim dječjim vrtićima. Cilj istraživanja bio je ispitati stavove odgojitelja i roditelja o aktivnostima ručnog rada te češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima. Za prikupljanje podataka te za potrebe ovog istraživanja osmišljen je anonimni anketni upitnik te je pomoću alata Google Forms proslijeđen roditeljima i odgojiteljima putem relevantnih online grupa. Kvantitativna i kvalitativna analiza provedene su na uzorku od sveukupno 316 ispitanika, 141 odgojitelja i 175 roditelja. Rezultati istraživanja pokazuju kako se i odgojitelji i roditelji slažu da elementi alternativnih koncepcija kao što je ručni rad pozitivno utječu na djetetov cjeloviti razvoj te da su to korisne životno-praktične vještine. Također se slažu da bi se aktivnosti ručnoga rada u većoj mjeri trebale koristiti u radu odgojno-obrazovnih ustanova.

Ključne riječi: alternativne koncepcije, ručni rad, dijete, redovni vrtićki programi

Summary

In order to help each child grow into a versatile and an original individual, it is important, right from the kindergarten age, to encourage his imagination and creativity, but also to encourage him in finding a creative solution to each problem and acquiring habits of cooperation and working in conjunction with other children. One of the activities that prompts these desirable characteristics in children is most certainly handwork. In this research, I have chosen the handwork as if it is being implemented in Waldorf Kindergartens as a regular practical and working activity. The aim of this research was to examine the attitudes of the kindergarten teachers and the parents towards the handwork activities in general, but also implementation of more frequent handwork in the regular kindergarten programs. By using the Google Forms tool, the anonymous questionnaire/survey was made and passed on to the parents and the kindergarten teachers via relevant online groups. Quantitative and qualitative analysis was conducted on a sample of 316 respondents, 141 kindergarten teachers and 175 parents. The results show how both parents and kindergarten teachers agree on how the elements of alternative conceptions, such as the handwork, have a positive impact on the child's overall development and are generally useful practical life skills. The respondents also agree that the handwork activities should be used more frequently in the work of educational institutions in general.

Key words: alternative conceptions, handwork, a child, regular kindergarten programs

1. UVOD

Alternativne odgojno-obrazovne koncepcije razvile su se kao odgovor na klasične metode odgoja i obrazovanja u kojima su djeca stavljena u pasivnu poziciju te se njeguje transmisija znanja kao oblik poučavanja. Nasuprot tome modeli alternativnih pedagogija kao što su Montessori, Waldorf, Reggio i Agazzi koje se navode u ovom istraživanju pristupaju djetetu kao pojedincu i odgovaraju na njegove individualne potrebe. Razvojno primjerena praksa odnosi se na postupke odgojitelja iz kojih proizlaze povoljni razvojni učinci za samo dijete. Pojašnjavajući razvojno primjerenu praksu i njezine pedagoške vrijednosti, Bredekamp (1993.) iznosi kako se ona odnosi na prisutnost različitih strategija, tj. ponašanja odgojitelja, kojima odgojitelji odgovaraju na potrebe djece.

Ručnim radom može se vježbati istovremeno obavljanje više zadataka (multitasking), mogu se izvesti novi motorički pokreti, vježbati unutaranja kontrola, smirenost, koncentracija, a ručni rad može utjecati i na prostornu inteligenciju. Imajući na umu sve navedene dobrobiti po razvoj djeteta koje se mogu postići ručnim radom, u slučaju predškolskog uzrasta prvenstveno šivanjem ili kukičanjem, pri ovom istraživanju opredijelili smo se za ovu vrstu aktivnosti koja se kao redovna praktična i radna aktivnosti provodi u waldorfskim dječjim vrtićima.

2. ALTERNATIVNE ODGOJNO-OBRAZOVNE KONCEPCIJE

Pokret alternativnih pedagogija, odnosno reformna pedagogija, događa se tijekom 19. i 20. stoljeća, a javlja se kao kritika tradicionalne škole. U tradicionalnim školama aktivan je učitelj, dok je učenik pasivan objekt, nastavni sadržaji nisu primjereni djeci, verbalno se podučava djecu, a škola je odvojena od djetetovih stvarnih potreba i mogućnosti (Previšić, 1992). Zbog toga se javlja potreba za školom primjerenijom djeci i njihovim mogućnostima, interesima, potrebama i individualnim razlikama. Alternativne škole spadaju u krug reformnih pedagoških pravaca kojima je glavno načelo kreativnost djeteta, stjecanje praktičnog iskustva te odgoj individualiteta (Bognar, 1991). Kod nas u najpoznatije alternativne škole, odnosno odgojno-obrazovne koncepcije predškolskog

odgoja, spadaju Montessori, Waldorf, Reggio i Agazzi pedagogija. Svaka alternativna koncepcija polazi od neke ideje ili teorije, načini rada prilagođeni su djeci te je nezaobilazan stvaralački, umjetnički i estetski izraz, kao i socijalna odgovornost učenika (Ivon, 2012). Zajedničko svim navedenim pedagogijama je poticanje dječjeg stvaralaštva, nesputanost u razvoju i provedba umjetničkih aktivnosti koja zauzimaju važno mjesto u ovim programima. Alternativni programi odnosno pedagogije u Hrvatskoj su uređene Državnim pedagoškim standardom predškolskog odgoja i naobrazbe (2008.) među kojima djeluju Montessori, Waldorf i Agazzi programi. Možemo reći kako su alternativne koncepcije u odgoju i obrazovanju dobre i poželjne za dijete, jer je naglasak na djetetu i njegovim potrebama. Poticanjem samostalnosti, djeci se daje prilika da uče čineći i koristeći sva svoja osjetila, a na taj način najbolje se pripremaju za život i uče o svijetu.

2.1. Montessori pedagogija

Ime Marie Montessori vrlo je poznato i često u povijesti predškolskog odgoja te se smatra i jednom od najvažnijih osoba modernog odgoja jer je svoj život posvetila zastupanju djetetovih prava i dokazivanju djece u njihovim izvanrednim intelektualnim sposobnostima (Seitz i Hallwachs, 1997). Kroz dugoročno studiranje i rad došla je do zaključka kako će djeca svoje prirodne potencijale ostvariti samo ako dobiju slobodu odabira u okolini koja mora biti u skladu s njihovim razvojnim potrebama. Smatrala je da djeca mogu postati samostalna jedino ako odrasli pomažu djetetu samo onda kad mu je pomoć isključivo potrebna. U središtu njene pedagoške metode je dijete, a njezin je cilj ostvariti sve djetetove prirodne potencijale. Njena pedagogija se temelji na znanstvenom promatranju spontanog učenja djece, njihove samostalnosti, poštivanju dječjih osobnosti i poticanju djetetovog vlastitog djelovanja (Philipps, 1999). Montessori pedagogija slijedi psihofizički razvoj djeteta s ciljem poticanja kretanja, spoznavanja, mišljenja i osjećaja. Prikladno pripremljena okolina s posebnim Montessori razvojnim didaktičkim priborom te poseban društveni okvir koji nudi suzdržani Montessori odgojitelj, najvažniji su elementi Montessori pedagogije (Matijević, 2001). Maria Montessori je smatrala da je za normalan razvoj djetetu potrebno omogućiti doživljavanje ranih iskustava. Razvila je pojam „upijajući um“ jer dijete svojim

osjetilima upija nesvjesno, neograničeno, neumorno i bez biranja, te mu upravo takav oblik uma daje stvaralačku snagu. U Montessori ustanovama djeca imaju pravo na slobodu mišljenja, odlučivanja i osjećanja te se potiče dječja spontanost i samostalnost. Djetetu odrasli nije vanjski vođa, već indirektna pomoć kako bi dijete samo sebe vodilo (Schafer, 2015). Sloboda se također očituje i u kretanju, biranju, ponavljanju, izražavanju osjećaja, stupanju u socijalne kontakte te mirovanju (Philipps, 1999). Kod stvaranja Montessori grupa poželjna je raznovrsnost, stoga se u istu grupu uključuju djeca različite dobi, a poželjno je da broj djevojčica i dječaka bude podjednak. S obzirom na činjenicu da su sva djeca na različitom stupnju razvoja, ona je u stvaranju takvih grupa vidjela sljedeće prednosti: starija djeca spontano pomažu mlađoj i preuzimaju odgovornost, dok mlađa djeca promatraju rad starije djece i pokušavaju isto, te traže zaštitu starije djece (Jagrović, 2007).

Prema novijim podacima u Republici Hrvatskoj djeluje samo pet vrtića koji ostvaruju programe rada s djecom predškolske dobi po načelima i pedagoškim pristupima Montessori pedagogije, dok dvadeset sedam redovitih dječjih vrtića provodi Montessori programe unutar jedne ili više odgojnih skupina (Ministarstvo znanosti i obrazovanja). Hrvatska se obrazovna politika odlučila na izmjenu postojećeg stanja, odnosno prepoznala je potrebu preobrazbe školskoga sustava prema novim zahtjevima vremena, pri čemu osobitu važnost imaju promjene u području nacionalnoga kurikulumu. Svjesna zahtjeva vremena, hrvatska obrazovna politika, pristaje na stvaranje društva znanja i shvaća veliku važnost obrazovanja kako za osobni tako i za društveni razvoj (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Teorijski pomak postignut Nacionalnim kurikulumom na planu odgoja i obrazovanja neupitan je. Stavljanjem djeteta u središte odgojno-obrazovne aktivnosti ne samo da se mijenja cjelokupna koncepciju odgoja i obrazovanja nego je napravljen korak naprijed u suvremenom shvaćanju odgoja i obrazovanja, a time je i prihvaćeno stajalište Marije Montessori da se pravilnim odgojem i obrazovanjem postavljaju najvažniji temelji miru u svijetu kao glavnom cilju svakog pojedinca (Montessori, 1912).

2.2. Agazzi pedagogija

Začetnica Agazzi metode, Rosa Agazzi, njena sestra Carolina te njihov učitelj Pasquali

umjesto autoritarizma i verbalizma tradicionalnog školstva, zamišljali su školu koja će pružati jasnoću ideja, postupne pedagoško-didaktičke aktivnosti, istraživanje akcijom, ljubav prema svoj djeci bez obzira na sloj društva i slično (De Beni, Šimović i Gasparini, 2012). Nakon godina stjecanja potrebnog iskustva, prvi Agazzi vrtić otvara se 1895. godine u Mompianu, Italiji. U Agazzi vrtiću vrijeme uvijek teče aktivno; vježbaju se aktivnosti iz praktičnog života, usavršava se govorni jezik, higijenske navike, bavi se vrtlarstvom (Valjan Vukić i Miočić, 2014). Agazzi škola je kao svoj model uzela ponašanje dobre majke, stoga se ona naziva „majčinskom“ školom. Agazzi je smatrala kako je pravi vrtić istodobno okruženje djelovanja (igre, aktivnosti, vježbe) i govora (prepričavanje doživljenoga) (De Beni i sur., 2012). Agazzi je na svako dijete gledala kao na neponovljivo ljudsko biće i njegov se razvoj potiče u skladu s time, što je jedna od vrijednosti Agazzijeve pedagogije. Sagledavala je dijete kao cjelovito biće kroz njegove intelektualne, tjelesne, moralne, religiozne aspekte i željela da se dijete u svakome od tih aspekata maksimalno razvije. U Hrvatskoj postoji samo jedan vrtić koji djeluje po Agazzi programu, a nalazi se u Križevcima (Zrilić, 2014).

2.3. Reggio pedagogija

Reggio pedagogija najzastupljenija je i najviše se provodi u Italiji, gdje je i razvijena. U Hrvatskoj trenutno ne postoji niti jedan vrtić koji djeluje po Reggio pedagogiji, stoga i ne začuđuje činjenica da su svi zapisi o Reggio pedagogiji na hrvatskom jeziku uistinu rijetki. Jedno od načela Reggio pedagogije je razvijati aktivno učenje i dječju sposobnost opažanja te poticati samostalnost i kreativnost (Papatheodorou, 2006). Odgojitelji uče zajedno s djecom, stoga su refleksija i samorefleksija odgojitelja u središtu Reggio pedagogije. Glavni cilj Reggio pedagogije je da bez izravnog poučavanja omoguće djetetu da samostalno dođe do rješenja problema. Odgojitelji djecu potiču u samostalnim zaključcima i dolaženju do odgovora, bez vlastitog nametanja gotovih rješenja, zbog čega se Reggio pedagogija naziva još i istraživačka, odnosno eksperimentalna (Slunjski, 2006). Aktivno slušanje i suradnja među djecom i odgojiteljima kao i svim ostalim članovima ustanove međusobno, najvažnija je ideja Reggio pedagogije (Batistić, Zorec, 2016.). Reggio pedagogija nas uči da dijete pomno pratimo i prepoznamo djetetove potrebe, a nakon toga djelujemo i analiziramo naše pristupe djetetu (Rigatti, 2000). Rad

u Reggio vrtićima ostvaruje se kroz projekte čije teme određuju djeca vođena vlastitim interesima. Kroz projekte se razvija djetetova osjetljivost i stvaranje novih iskustava koje djeca kasnije oblikuju na sebi svojstven način.

2.4. Waldorfska pedagogija

Waldorfska pedagogija počinje s radom davne 1919. godine u Stuttgartu, a njen začetnik je prirodosnanstvenik i „duhovni znanstvenik“ Rudolf Steiner. Do ideje za waldorfskom školom došli su radnici tvornice Waldorf-Astoria, kojima je Steiner organizirao obrazovne kampanje. Radnici su htjeli školu za svoju djecu u kojoj bi se ona poučavala na živi umjetnički način, o čemu im je Steiner i govorio. Direktor tvornice odlučio je, uz Steinerovu pomoć, otvoriti prvu waldorfsku školu. Zainteresiranost je brzo rasla, stoga su se nove škole osnivale po Njemačkoj, Švicarskoj, SAD-u. Prema istraživanjima iz 2001. godine, waldorfskih škola je bilo više od 650 po cijelom svijetu, dok je u Hrvatskoj prva otvorena 1993. godine (Matijević, 2001). Waldorf pedagogija temelji se na poznavanju zakonitosti razvoja pojedinca, na unapređenju tjelesnog i duševnog zdravlja te na socijalnom angažmanu u vezi s kulturom (Glockler i Goebel, 1990). Steiner je smatrao kako za odgoj u vrtićkoj dobi nisu potrebni nastavni plan i program, već vrijeme i sadržaj određuje smjena godišnjih doba (Seitz i Hallwachs, 1997). Način na koji se uči i podučava u waldorfskoj pedagogiji bitno se razlikuje od integrirano objedinjene škole u kojoj se podučava prema unaprijed smišljenom planu i programu. Moral, znanost, umjetnost, životnu i zanatsku praksu te religiju pokušava se ujediniti u cjelovito obrazovanje djeteta, a učenje bez ocjena omogućuje učenje bez straha (Lindenberg, 1975).

Kao najznačajnija načela waldorfskog rada izdvajaju se poticanje umjetničkog i kreativnog senzibiliteta djeteta, praćenje cjelokupnog razvoja dječje ličnosti u skladu s raspoređivanjem nastavnog plana i programa, poticanje osobito nadarene djece na pojedinim područjima i slično (Glocke i Goebel, 1990). Pojam slobode usko je vezan za waldorfski princip rada, u kojem se misli na pravo svakog pojedinca da razvije sve svoje mogućnosti koje mu je život pružio. *„Zadatak učitelja je da ne dirne u učenikovo „Ja“, nego da pridonese tome da se instrument (tijelo i duša) oblikuje tako da individualnost (duh) uzmogne njime jednog dana slobodno vladati i upravljati“* (Carlgren, 1991, str.

104). Odrasli se prema djetetu odnosi sa strahopoštovanjem uzimajući u obzir njegov temperament i sve ono što je dijete sa sobom donijelo na svijet (Seitz i Hallwachs, 1997). U waldorfskom vrtiću vlada obiteljska atmosfera, umirujući prostor, stalni ritam aktivnosti, koriste se prirodni materijali, djeca imaju dovoljno vremena za slobodnu igru, a svakodnevno se bave umjetničkim i radnim aktivnostima, domaćinskim poslovima, zdravo se hrane i svakodnevno borave na zraku. Jedna od velikih briga waldorfske pedagogije je tjelesno i duševno zdravlje čovjeka, jer se smatra da samo psihofizički zdrav pojedinac može postati slobodno biće i realizirati se u svim svojim aspektima. Waldorfska pedagogija, dakle, teži za time da ukloni što je više moguće duševnih i fizičkih prepreka pojedinca (Krauth, 1992). U Hrvatskoj trenutno djeluje pet waldorfskih vrtića (Zagreb, Vinkovci, Rijeka, Split, Samobor), te dvije odgojno-obrazovne skupine unutar redovnih dječjih vrtića (Ministarstvo znanosti i obrazovanja). S obzirom na činjenicu da je u waldorfskoj metodi rada velik naglasak na ručnom radu, u sljedećem će se poglavlju o njemu nešto više reći.

3. RUČNI RAD

Biografije brojnih uspješnih ljudi, naročito pronalazača u tehničkim ili znanstvenim područjima te priznatih umjetnika, sadrže podatak da su se kao djeca igrali raznih maštovitih igara koje su uključivale izrađivanje različitih predmeta koji su postajali njihovim igračkama. Njihova uspješnost temelji se na organiziranom promatranju te kritičkom i kreativnom razmišljanju, a rezultira originalnim proizvodima odnosno pronalaženjem rijetkih odgovora i rješenja koji su novi pojedincu i njegovoj okolini.

Suvremeni je čovjek u središtu stalnih tehnoloških otkrića, mora ići ukorak s promjenama i istovremeno stvarati uvjete za nova otkrića. Stoga je već od vrtićkog uzrasta važno potaknuti dijete da bude kreativno, maštovito i domišljato, da otkriva probleme i stječe navike suradnje i rada u zajednici s drugom djecom, što se naziva kolaborativnim učenjem (Bekavac, 2001). Jedna od aktivnosti kojom se potiču željene karakteristike u djece jest svakako ručni rad.

Ruka je organ osjećaja i volje, glavno oruđe ručnoga rada. Rukama najviše zahvaćamo

svijet koji nas okružuje. Ručni rad i njegov utjecaj nisu nažalost u nas dovoljno istraženi. Provedena su istraživanja u nižim razredima osnovne škole gdje se pomoću testova motoričke spretnosti dokazalo je da je ručni rad nakon određenog broja sati utjecao na motoričke sposobnosti učenika jer je kod većine učenika bio vidljiv napredak u motorici. Iako ne postoje dokazi o utjecaju ručnoga rada na socijalne kompetencije, promatranjem je uočen napredak kod učenika (Doutlik, 2009). Nadalje, rezultati istraživanja provedenog na uzorku učenika petih razreda koji su od prvog razreda zajedno sa svojim učiteljima prakticirali različite vrste praktičnog rada i vještina kao što su pletenje, vezenje i šivanje, pokazalo je da je promicanje koncepta praktičnog rada iznimno važno za razvoj višestrukih kompetencija djece te stvaranja pozitivnog okruženja (Županić Benić i Nevistić, 2018).

Još prije naše ere pričalo se o rukama s velikim poštovanjem. O važnosti ruke raspravljali su i grčki filozofi. Odavno je poznato da ne postoji samo inteligencija glave. Finim motoričkim pokretima prstiju razvija se inteligencija ruke, a ona je ujedno i najsloženije područje tjelesno-kinestetičke inteligencije koja omogućuje korištenje ruku pri izradi rukotvorina u koje uključujemo i ručni rad. Provedena istraživanja iz područja neuropsihologije pokazala su da postoji povezanost između mozga, odnosno kognitivnih sposobnosti i ruke, odnosno, motorike. Potvrđeno je da spretni pokreti prstiju potiču razvoj stanica u mozgu čime se osnažuje organ mišljenja te potiče njegova virtuoznost, fleksibilnost i stabilnost. Otkriveno je da u trenutku rođenja u našem mozgu postoje milijarde aktivnih živčanih putova koji neće atrofirati ako se od ranog djetinjstva bavimo praktičnim radom (Mitchell i Livingston, 1999).

Ručnim radom može se vježbati istovremeno obavljanje više zadataka (multitasking), izvesti novi motorički pokreti, vježbati unutarnja kontrola, smirenost, koncentracija, a ručni rad može utjecati na prostornu inteligenciju. Ručnim radom mogu se baviti i djeca s poteškoćama kao što su hiperaktivnost, granični slučajevi sa sniženim mentalnim sposobnostima i slično. Ne samo da i oni mogu biti uspješni u ručnom radu, već je i kod njih uočljiv napredak, a ručni rad nudi takvoj djeci ne samo više samopouzdanja već i terapijske mogućnosti (Doutlik, 2009).

Nadalje, znanstvenici koji proučavaju dječju psihu i razvoj govora, također su otkrili veliko stimulativno značenje funkcije ruke. Istraživači Instituta za fiziologiju djece i

adolescenata Akademije znanosti Rusije dokazali su da stupanj razvoja govora u djece izravno ovisi o stupnju formiranosti pokreta prstiju ruku. Tako je na temelju istraživanja velikog broja djece otkrivena sljedeća zakonitost: kada razvoj pokreta prstiju odgovara dobi, razvoj govora je također uredan. Kada razvoj fine motorike zaostaje, razvoj govora također zaostaje, čak i onda kada je gruba motorika (pokreti rukama, nogama, trupom, skakanje, trčanje itd.) dobro razvijena. Formiranje govornih centara u mozgu ostvaruje se pod utjecajem živčanih impulsa prstiju ruku (Posokhova, 2008). Kako je razvijanje fine motorike prstiju jedan od važnih dijelova govorne stimulacije, ručni rad idealna je aktivnost kreativnog odgoja u vrtićima.

Imajući na umu sve navedene dobrobiti po razvoj djeteta koje se mogu postići ručnim radom, u slučaju predškolskog uzrasta prvenstveno šivanjem ili kukičanjem, pri ovom istraživanju opredijelili smo se za ovu vrstu aktivnosti koja se kao redovna praktična i radna aktivnosti provodi u waldorfskim dječjim vrtićima.

U waldorfskim dječjim vrtićima izbjegava se – koliko god je to moguće – djeci davati gotove igračke, već im se na raspolaganje stave materijali ili tkanine različite kvalitete i boje, kao vuna, pamuk, lan, svila itd. Djeca uz pomoć odgojitelja rade aktivnosti ručnog rada kao što su: šivanje, pletenje, vezenje, tkanje te kroz igru izrađuju svoje vlastite igračke. Kroz taj proces uče i prepoznaju različitost organskih ili sintetičkih materijala i načine na koji mogu biti transformirani u korisne rukotvorine, igračke ili čak umjetničke predmete. Osobine koje su za to potrebne (upornost, strpljivost, duboka koncentracija, kreativnost, snažna volja) omogućuju mladim ljudima da budu kako dosljedni, tako i odgovorni u svojim djelima i u svojim mislima. Ali da to bude doista tako, rad mora biti stvaran, važan i razuman, a waldorfski pristup ručnome radu to i omogućuje.

U programima Waldorfskih vrtića kao aktivnosti ručnog rada redovito se pojavljuje rad s vunom, izrada zmajeva od vune i štapića, izrada pletenica od vune za lanterne, filcanje vunom u boji i sl. Filc je jako podatan i upotrebljiv za tkanje, nizanje, šivanje i brojne druge namjene. Djecu se potiče da sama izrađuju ukrase kojima se ukrašava vrtić za određenu svetkovinu, sama izrađuju lutke za predstave. U konačnici, nakon odrađenog posla koji je za njih bio samo igra, vide produkt svoga rada koji se cijeni i pohvaljuje te time djeca razvijaju pozitivnu sliku o sebi. Radeći u grupi predvođeni odgojiteljem shvaćaju vrijednost pojedinca unutar zajednice.

Pri ovakvom konceptu igre vrlo je važan način na koji odgojitelj pristupa svom radu i svakom pojedinačnom djetetu. Djeca ne postaju mali stvaratelji pomoću uputa o igri ili prethodnim demonstriranjem mogućnosti igre. Takva djeca, kojima se pokazuje kako raditi neke stvari, postaju „konzumenti“ i zahtijevaju od odraslih uvijek nove „poticaje“, a sama postaju pasivna i unutarnje otupjela. Stoga su osnovni principi rada odgojitelja u waldorfskom vrtiću ritam i ponavljanje te primjer i oponašanje (Seitz i Hallwachs, 1997). Pravi poticaj na igru događa se time što odrasli u okolini djeteta provode prave poslove iz svakodnevnog života.

4. METODOLOGIJA

4.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stavove odgojitelja i roditelja o češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima.

S obzirom na postavljeni cilj istraživanja postavljeni su istraživački problemi i pripadajuće hipoteze:

1. Provjeriti postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-odgojitelja s obzirom na inicijalno obrazovanje
 - H1.1 Postoji statistički značajna razlika u poznavanju pojmova alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjeni njihovih elemenata između ispitanika-odgojitelja s obzirom na inicijalno obrazovanje
 - H1.2 Postoji statistički značajna razlika u mišljenju ispitanika-odgojitelja o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta s obzirom na njihovo inicijalno obrazovanje
 - H1.3 Postoji statistički značajna razlika u učestalosti provođenja ručnog rada s djecom između ispitanika-odgojitelja s obzirom na njihovo inicijalno obrazovanje
2. Provjeriti postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-odgojitelja s obzirom na radni staž
 - H2.1 Postoji statistički značajna razlika u susretanju s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjeni njihovih elemenata u radu između ispitanika-odgojitelja s obzirom na radni staž

- H2.2 Postoji statistički značajna razlika u mišljenjima o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta između ispitanika-odgojitelja s obzirom na radni staž
- H2.3 Postoji statistički značajna razlika u učestalosti provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom između ispitanika-odgojitelja s obzirom na radni staž
3. Provjeriti postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-roditelja s obzirom na obrazovanje
- H3.1 Postoji statistički značajna razlika u poznavanju pojmova alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključivanja vlastitog djeteta u alternativne vrtiće ili programe između ispitanika-roditelja s obzirom na njihovo obrazovanje
- H3.2 Postoji statistički značajna razlika u mišljenju o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta između ispitanika-roditelja s obzirom na njihovo obrazovanje
- H3.3 Postoji statistički značajna razlika u učestalosti provođenja ručnog rada s djecom između ispitanika-roditelja s obzirom na njihovo obrazovanje
4. Provjeriti postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-roditelja s obzirom na dob
- H4.1 Postoji statistički značajna razlika u poznavanju pojmova alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključivanja vlastitog djeteta u alternativne vrtiće ili programe između ispitanika-roditelja s obzirom na dob
- H4.2 Postoji statistički značajna razlika u mišljenjima o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta između ispitanika-roditelja s obzirom na dob
- H4.3 Postoji statistički značajna razlika o učestalosti provođenja ručnog rada s djecom između ispitanika-oditelja s obzirom na dob

4.2. Ispitanici

Za potrebe istraživanja osmišljena je anonimna anketa te je pomoću alata Google Forms poslan poziv na sudjelovanje u istraživanju, odnosno poveznica na anketu, roditeljima i odgojiteljima pri tome se ciljalo na relevantne online grupe. Grupe u koje je distribuirana anketa bile su sljedeće facebook grupe: Razvojne igre za djecu, ARTete, RODA – Roditelji u akciji te Tete u vrtiću. Anketom su prikupljeni demografski podaci bez osobnih podataka ispitanika te njihovi stavovi o aktivnostima ručnog rada i češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima.

Prikupljanje podataka trajalo je u razdoblju od 17. siječnja do 26. siječnja 2019. godine. Anketu je ispunilo sveukupno 316 ispitanika, 141 odgojitelja i 175 roditelja. Ispitanici su uglavnom bili ženskog spola ($n = 310$). Većina njih je iz urbanih sredina ($n = 240$) i mlađa od 40 godina ($n = 256$). Najniža stručna sprema odgojitelja bila je viša stručna, a roditelji su najčešće bili magistri ($n = 75$) ili srednje stručne spreme ($n = 41$). Njihove demografske karakteristike detaljnije su prikazane u Tablici 1.

Tablica 1. Karakteristike ispitanika

Varijabla	Kategorija	Odgojitelji		Roditelji	
		N	%	N	%
Spol	Muško	0	0,00	6	3,43
	Žensko	141	100,00	169	96,57
Dob	20 - 30	57	40,43	25	14,29
	31 - 40	49	34,75	125	71,43
	41 - 50	27	19,15	25	14,29
	51 i više	8	5,67	0	0,00
Mjesto stanovanja	Ruralna sredina	38	26,95	38	21,71
	Urbana sredina	103	73,05	137	78,29
Stupanj obrazovanja	Srednja stručna	0	0,00	41	23,43
	Viša stručna sprema	55	39,01	28	16,00
	Prvostupnik	50	35,46	22	12,57
	Magistar	35	24,82	75	42,86
	Doktor znanosti	1	0,71	9	5,14

Anketa za odgojitelje bila je prilagođena da se još prikupe podaci o njihovom radnom stažu i stupnjevima obrazovanja koji su specifični za odgojitelje. Frekvencije njihovih odgovora prikazane su u Tablici 2.

Tablica 2. Obrazovanje i radno iskustvo odgojitelja

Varijabla	Kategorija	N	%
Inicijalno obrazovanje	Diplomski studij	46	32,62
	Preddiplomski studij	32	22,70
	Stručni studij	37	26,24
	Učiteljska akademija	26	18,44
Godine radnog staža	0-5	55	39,01
	6-10	29	20,57
	11-20	35	24,82
	21-30	22	15,60

4.3. Varijable

Nakon ispitivanja demografskih karakteristika ispitanika pomoću anketnog upitnika odgojiteljima i roditeljima bila su ponuđena drugačija pitanja s obzirom da su njihove uloge u odgojno-obrazovnom procesu drugačije. Određena pitanja su se odnosila na sve skupine, ali neka pitanja bila su isključivo za jednu od te dvije skupine ili su bila drugačije formulirana s obzirom na ulogu osobe u odgoju i obrazovanju djece.

Anketom su prikupljene sljedeće binarne kategorijalne varijable, na kojima su ispitanicima ponuđeni odgovori "Da" i "Ne":

- Ispitanici su se prethodno susreli s alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama (svi)
- Ispitanici primjenjuju alternativne odgojno-obrazovne koncepcije u radu (odgojitelji)
- Djeca pohađaju vrtić ili program rada po alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama (roditelji)
- Ispitanici znaju šivati, heklati i izvoditi slične aktivnosti ručnog rada (svi)
- Djeca izvide aktivnosti ručnog rada kod kuće (roditelji)
- Elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto je u redovitim vrtićkim programima (svi)
- Utjecaj aktivnosti ručnog rada na cjelokupni dječji razvoj (svi)

- Aktivnosti ručnog rada korisne su životno-praktične aktivnosti (svi)

Od kategorijalnih i numeričkih varijabli prikupljeni su sljedeći podaci:

- Dob djece (svi): U anketi odgojitelja specifično je naglašeno da je riječ o dobi djece u vrtićkoj skupini, a u anketi za roditelje zabilježena je dob njihove djece. Ispitanicima su bile ponuđene kategorije 0-2 godine, 3-4 godine, 5-6 godina i 7 i više godina. Ukoliko su ispitanici odabrali više od jednog odgovora, uzela se dob najstarijeg djeteta za obradu podataka jer aktivnosti ručnog rada zahtijevaju određeni stupanj motoričkih sposobnosti koje se razvijaju s godinama.
- Učestalost provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom (svi): Odgovori ispitanika zabilježeni su Likertovom peterostupanjskom skalom od 1 = Nikad do 5 = Svaki dan. Ostali ponuđeni odgovori bili su 2 = Rijetko (jednom u 6 mjeseci), 3 = Ponekad (jednom mjesečno), 4 = Često (jednom tjedno).
- Utjecaj ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta (svi): Odgovori su prikupljeni Likertovom peterostupanjskom skalom od 1 = Ne slažem se do 5 = U potpunosti se slažem s neutralnim izborom 3 = Niti se ne slažem niti se slažem.

Uz navedene kvantitativne varijable za ovo istraživanje, u sklopu ankete, prikupljali su se i kvalitativni podatci. Ispitanici su odgovarali na pitanja otvorenog tipa, a prikupljeni su sljedeći podaci:

- Oni ispitanici koji su se već prije susretali s alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama naveli su i s kojim koncepcijama su se konkretno susretali.
- Odgojitelji koji su se izjasnili da koriste elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u svom radu dodatno su navodili i koje točno koncepcije koriste u svom radu.
- Roditelji čija su djeca pohađala vrtić koji radi po alternativnoj odgojno-obrazovnoj koncepciji ili sličnim programima unutar redovitih vrtića isto tako su navodili po kojim koncepcijama ti vrtići ili programi rade.
- Ukoliko su se djeca roditelja bavila ručnim radom kod kuće, ti ispitanici su naveli i o kojim aktivnostima je riječ.
- Ispitanici koji imaju osobno iskustvo s ručnim radom navodili su koje aktivnosti ručnog rada znaju i primjenjuju.

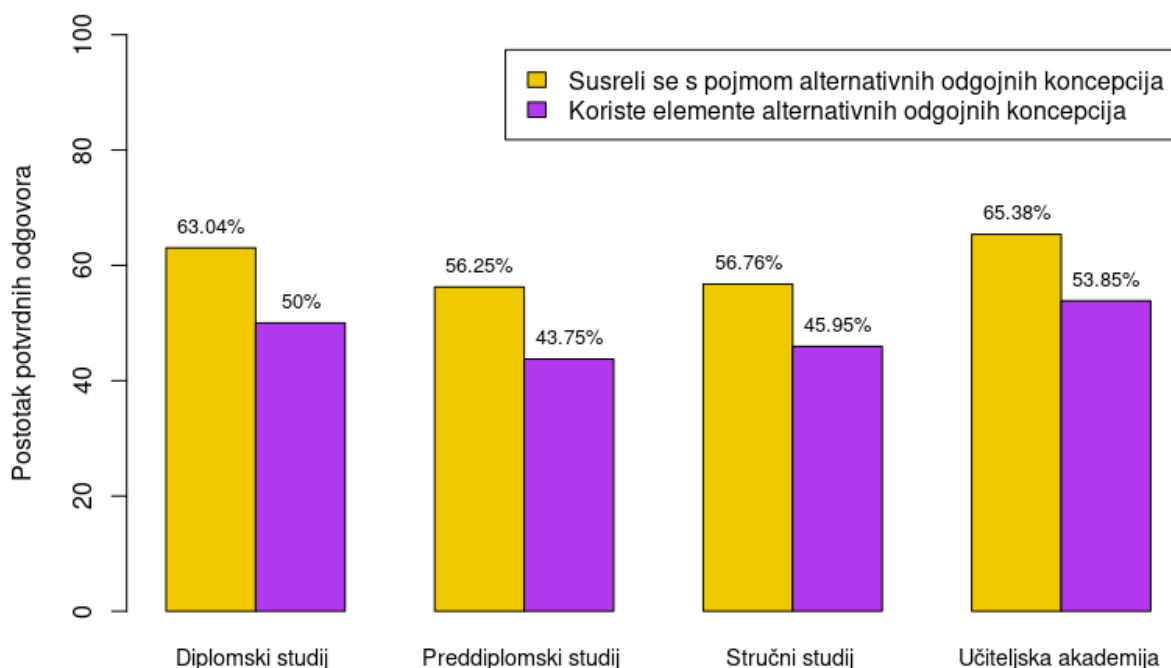
- Prikupljena su dodatna mišljenja o utjecaju ručnog rada na cjelokupni dječji razvoj.
- Ispitanike se tražilo da dodatno objasne zašto smatraju da su aktivnosti ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti ili zašto smatraju da nisu.
- Otvorenim pitanjem prikupila su se mišljenja ispitanika o tome je li elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitim vrtićkim programima.

5. REZULTATI

5.1 Kvantitativna analiza podataka

Uloga odgojitelja u poticanju aktivnosti ručnog rada

Postotak odgojitelja koji su se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i postotak odgojitelja koji koriste elemente tih koncepcija u svom radu s obzirom na njihovo inicijalno obrazovanje prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Susretanje odgojitelja s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjena tih koncepcija u radu s obzirom na inicijalno obrazovanje

Veći broj odgojitelja koji su završili Učiteljsku akademiju (dvogodišnji studij) ili Diplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja susreo se s alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama i koristili te elemente u svom radu u odnosu na ostale ispitanike. Razlike u proporcijama odgojitelja koji su se susreli s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija nije bio statistički značajan, $\chi^2(3) = 0,84$, $p = ,84$. Razlike u proporcijama odgojitelja koji primjenjuju alternativne odgojno-obrazovne koncepcije u svom radu isto tako nisu bile statistički značajne, $\chi^2(3) = 0,72$, $p = ,87$.

Deskriptivna statistika mišljenja odgojitelja o tome koliko ručni rad utječe na intelektualni razvoj djece prikazana je u Tablici 3.

Tablica 3. Mišljenje o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta ovisno o inicijalnom obrazovanju odgojitelja

Inicijalno obrazovanje	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
Diplomski studij	46	4,52	0,72	5,0	3	5	-1,11	-0,25
Preddiplomski studij	32	4,28	0,85	4,5	2	5	-0,84	-0,33
Stručni studij	37	4,41	0,72	5,0	2	5	-1,17	1,31
Učiteljska akademija	26	4,31	0,97	5,0	1	5	-1,62	2,72

U grupi odgojitelja koji su završili Učiteljsku akademiju varijabla kojom se mjeri mišljenje o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djece ima odstupanje kurtoze od 2.72 u odnosu na normalnu distribuciju. Iako odstupanja od normalnosti u pogledu asimetričnosti distribucije ne utječu bitno na rezultate ANOVA testa kod velikih uzoraka, ANOVA test je osjetljiv na odstupanja od normalne distribucije kada je riječ o kurtozi distribucije (Khan i Rayner, 2003). Zbog toga je korišten Kruskal-Wallis test kao neparametrijska alternativa, a rezultati testa pokazali su da nema značajnih razlika među grupama, $\chi(3) = 2.04$, $p = ,56$, što znači da se uglavnom svi ispitanici slažu s tvrdnjom da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece.

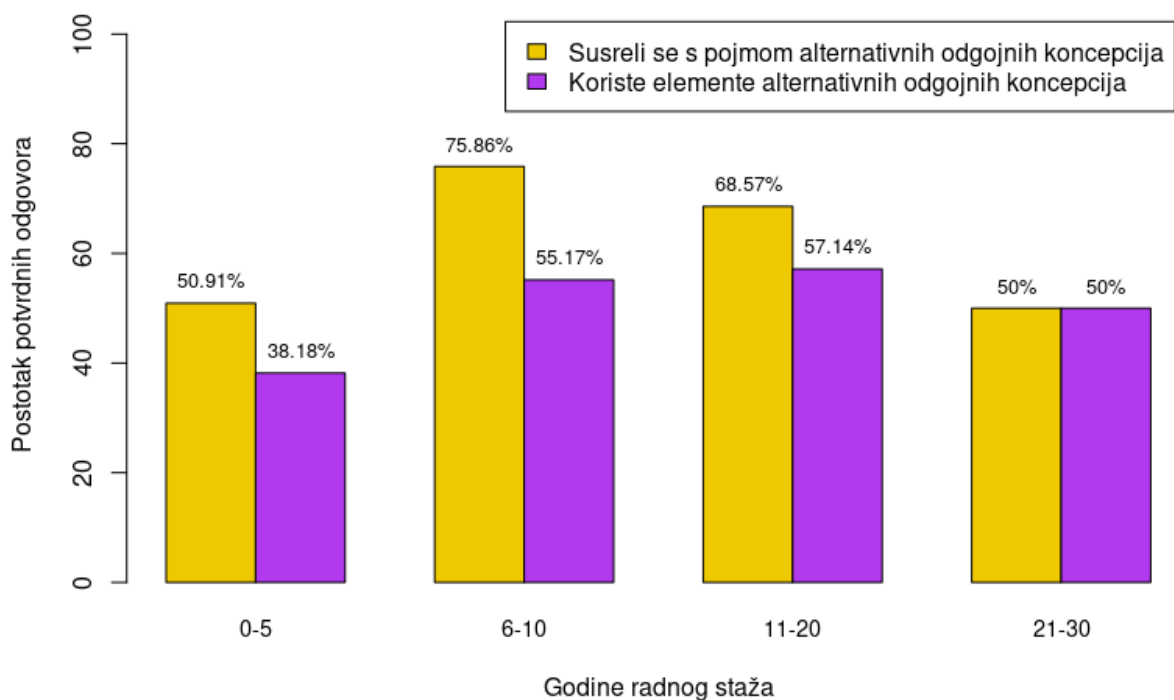
Deskriptivna statistika učestalosti provođenja ručnog rada s djecom prikazana je u Tablici 4.

Tablica 4. Učestalost provođenja ručnog rada s djecom ovisno o inicijalnom obrazovanju odgojitelja

Inicijalno obrazovanje	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
Diplomski studij	46	2,02	1,02	2,0	1	4	0,45	-1,15
Preddiplomski studij	32	1,66	0,70	2,0	1	3	0,54	-0,92
Stručni studij	37	1,97	1,04	2,0	1	5	0,92	0,20
Učiteljska akademija	26	2,42	1,24	2,5	1	4	0,05	-1,68

Iako su mjerenja asimetričnosti i kurtoze unutar vrijednosti koje bi se mogle smatrati prihvatljivim za uzorak ove veličine (Field, 2000; Gravetter i Wallnau, 2014), test homogenosti varijance pokazao je da varijance nisu homogene, $F(3, 137) = 4,13$, $p < ,01$, tako da je provedena Welchova (1951) ANOVA za usporedbu grupa. Rezultati testa pokazali su da postoji značajna razlika u prosječnim vrijednostima učestalosti provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom među grupama, $F(3, 69,2) = 3,05$, $p = ,03$. Dodatnim usporedbama među grupama s Bonferroni korekcijom potvrđeno je da ispitanici koji su završili Učiteljsku akademiju procjenjuju kako značajno češće provode aktivnosti ručnog rada s djecom u odnosu na ispitanike koji su završili Preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, 2,42 vs 1,66, $t(37,64) = 2,81$, $p = ,03$.

Susretanje s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjena istih u radu s obzirom na radni staž, prikazana je na Slici 2. Odgojitelji sa 6-20 godina radnoga staža češće su se susretali s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u odnosu na odgojitelje s manje ili više radnog staža.

Slika 2. Susretanje odgojitelja s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjena tih koncepcija u radu s obzirom na godine radnog staža.

Razlika između proporcija odgojitelja koji su se susreli s pojmom alternativne odgojno-obrazovne koncepcije bila je izražena, ali ne i statistički značajna, $\chi(3) = 6,93$, $p = ,07$. Iako su se odgojitelji s 6-20 godina radnog staža češće služili alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama u radu u odnosu na ostale ispitanike, nije bilo statistički značajne razlike među grupama $\chi(3) = 3,93$, $p = ,27$. Zanimljivo je istaknuti da ako se McNemarovim hi-kvadrat testom usporedi proporcija odgojitelja koji su se susreli s alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama ($n = 85$, 60,28%) i odgojitelja koji ih primjenjuju u praksi ($n = 68$, 48,23%), dolazi se do rezultata koji ukazuje na to da značajno manje odgojitelja primjenjuje takve koncepcije u svom radu, odnosno da susretanje s alternativnom odgojno-obrazovnom koncepcijom nije nužno povezano s primjenom takvih koncepcija, $\chi(1) = 11,13$, $p < ,001$.

U Tablici 5. prikazana je deskriptivna statistika mišljenja odgojitelja o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta s obzirom na radni staž odgojitelja. Uočava se da uglavnom sve grupe smatraju da aktivnosti ručnog rada pozitivno utječu na intelektualni razvoj djeteta.

Tablica 5. Mišljenje o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta ovisno o radnom stažu odgojitelja

Radni staž	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
0-5	55	4,36	0,80	5	2	5	-1,15	0,73
6-10	29	4,38	0,82	5	3	5	-0,75	-1,14
11-20	35	4,43	0,65	5	3	5	-0,66	-0,68
21-30	22	4,45	1,01	5	1	5	-1,99	3,66

S obzirom da u grupi odgojitelja s 21-30 godina radnog staža varijabla ima odstupanje kurtoze od 3,66 u odnosu na normalnu distribuciju, korišten je Kruskal-Wallis test jer se u prethodnim istraživanjima u sličnim okolnostima pokazao pouzdanijim od ANOVA testa (Khan i Rayner, 2003). Rezultati testa su pokazali da nema statistički značajnih razlika među grupama, $\chi(3) = 1,03$, $p = ,80$.

Učestalost provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom uglavnom je niska s obzirom na prosječne odgovore ispitanika ovisno o njihovom radnom stažu. Prema podacima prikazanim u Tablici 6., uočava se da ispitanici s više radnog staža češće u prosjeku provode aktivnosti ručnog rada.

Tablica 6. Učestalost provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom ovisno o radnom stažu odgojitelja

Radni staž	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
0-5	55	1,71	0,85	1	1	4	0,93	-0,11
6-10	29	1,79	0,94	1	1	4	0,65	-1,04

11-20	35	2,09	0,98	2	1	5	0,74	0,30
21-30	22	2,86	1,17	3	1	4	-0,44	-1,39

ANOVA test je pokazao da postoji statistički značajna razlika po pitanju učestalosti provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom s obzirom na radni staž odgojitelja, $F(3, 137) = 8,21$, $p < ,001$. Prema *post hoc* obradi, u kojoj je korištena Bonferroni korekcija za prilagođavanje p vrijednosti, odgojitelji koji imaju više od 20 godina radnog staža značajno češće, u prosjeku, provode aktivnosti ručnog rada u odnosu na odgojitelje koji imaju 0-5 godina radnog staža, 2,86 vs. 1,71, $t(30,4) = 4,21$, $p < ,001$, odgojitelje koji imaju 6-10 godina radnog staža, 2,86 vs. 1,79, $t(39,6) = 3,52$, $p = ,001$, i na odgojitelje koji imaju 11-20 godina radnog staža, 2,86 vs. 2,09, $t(39,1) = 2,60$, $p = ,01$.

Rezultati korelacijske analize prikazani su u Tablici 7. Radni staž bio je u značajnoj i slaboj pozitivnoj korelaciji sa znanjem ručnog rada ispitanika, ali i u jačoj, pozitivnoj korelaciji s učestalosti izvođenja aktivnosti ručnog rada s djecom. Slaba i značajna pozitivna povezanost uočava se između poznavanja aktivnosti ručnog rada i korištenja alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u radu, te jaka povezanost između poznavanja aktivnosti ručnog rada i učestalosti izvođenja aktivnosti ručnog rada s djecom. Učestalost izvođenja ručnog rada bila je u umjerenoj pozitivnoj korelaciji s dobi djece u vrtićkoj skupini te korištenja alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u radu. Još se ističe i da je dob djece u skupini bila u slaboj, ali pozitivnoj i statistički značajnoj korelaciji s primjenom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u radu od strane odgojitelja.

Tablica 7. Rezultati korelacijske analize.

	1	2	3	4	5
1	-				
2	,24**	-			
3	,47**	,46**	-		
4	,21*	,12	,36**	-	

5	,11	,24**	,36**	,08	-
---	-----	-------	-------	-----	---

Legenda. 1 = “Znate li Vi šivati, ‘heklati’ ili raditi slične aktivnosti ručnog rada?”; 2 = “Koristite li u svojem radu neke elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija?”; 3 = “Koliko često s djecom izvodite aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, ‘heklanje’ i sl.?” ; 4 = “Godine radnog staža”; 5 = “Dob djece u vrtićkoj skupini.”

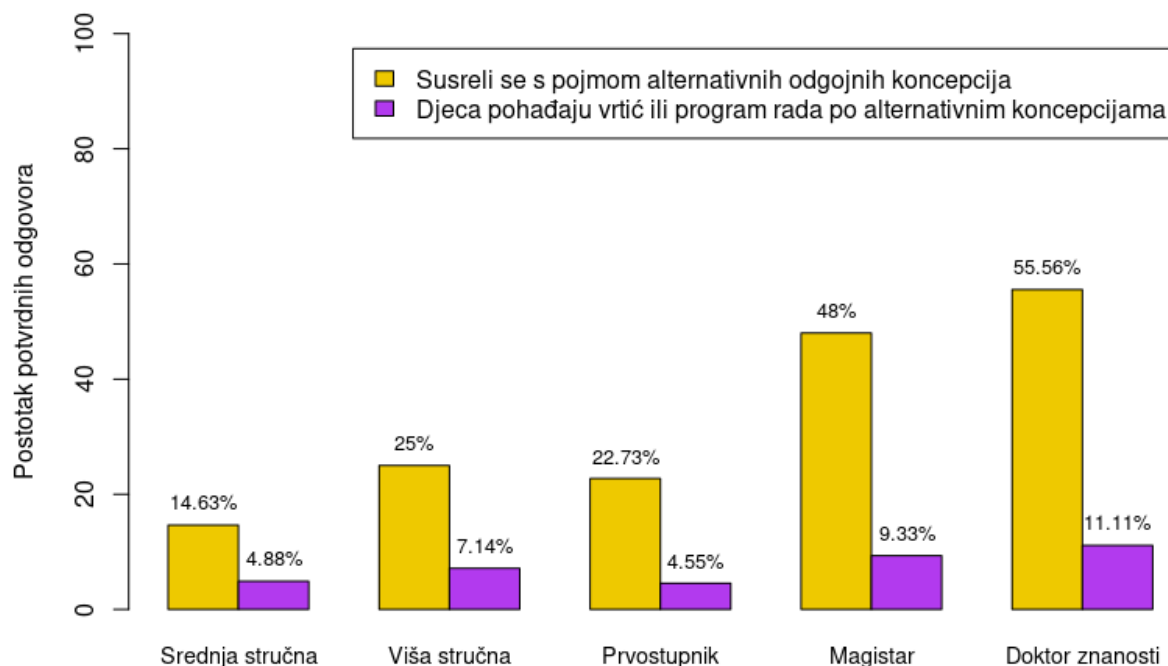
* $p < ,05$ ** $p < ,01$

Kod uloge odgojitelja još je zanimljivo istaknuti da odgojitelji značajno češće provode aktivnosti ručnog rada s djecom u odnosu na roditelja, 2,0 vs. 1,6, $t(276)=3,67$, $p < ,001$.

Uloga roditelja u poticanju aktivnosti ručnog rada

Postotak roditelja, koji su se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i postotak roditelja čija djeca pohađaju vrtiće koji rade prema alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama ili programe unutar redovnih vrtića koji rade po takvim koncepcijama, s obzirom na njihovo obrazovanje prikazan je na Slici 3.

Uočava se trend da proporcija ispitanika čija djeca pohađaju takve vrtiće ili programe raste sa stupnjem obrazovanja ispitanika, ali razlike među grupama nisu bile statistički značajne, $\chi^2(4) = 17,59$, $p = ,87$. Isto tako uočava se da proporcija ispitanika koji su se susreli s alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama rada raste s njihovim stupnjem obrazovanja, i razlike među grupama su statistički značajne $\chi^2(4)= 17,59$, $p = ,002$. Dodatna usporedba pokazala je da se značajno više ispitanika s magisterijem susrelo s alternativnim koncepcijama u odnosu na ispitanike sa srednjom stručnom spremom, $\chi^2(1) = 11,37$, $p = ,008$, a razlike između ostalih grupa nisu bile statistički značajne.

Slika 3. Susretanje s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključenost djeteta u takve vrtiće ili programe rada s obzirom na obrazovanje roditelja

Mišljenja roditelja o utjecaju aktivnosti ručnog rada na intelektualni razvoj djece prikazan je u Tablici 8. Uglavnom su se svi ispitanici slagali s tvrdnjom da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece te nije bilo statistički značajnih razlika među grupama, $\chi^2(4) = 7,22$, $p = ,12$.

Tablica 8. Mišljenje o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta ovisno o obrazovanju roditelja

Stupanj obrazovanja	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
Doktor znanosti	9	4,22	0,97	5	3	5	-0,38	-1,94
Magistar	75	4,55	0,74	5	1	5	-2,03	5,45

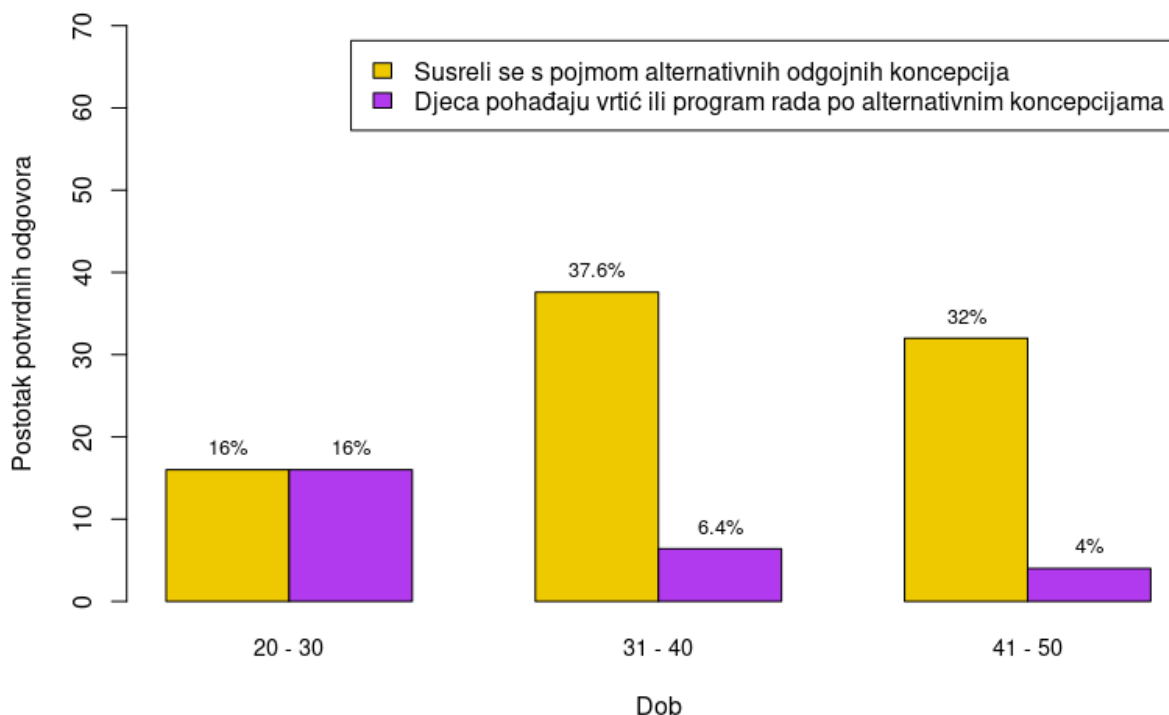
Prvostupnik	22	4,59	0,80	5	2	5	-1,90	2,92
Viša stručna sprema	28	4,61	0,69	5	3	5	-1,37	0,43
Srednja stručna	41	4,22	0,94	4	1	5	-1,32	1,77

Učestalost provođenja ručnog rada s djecom ovisno o obrazovanju roditelja prikazana je u Tablici 9. S obzirom da je kurtoza u grupi ispitanika srednje stručne spreme odudarala od kurtoze normalne distribucije te da je test homogenosti varijance bio granično značajan $F(4) = 2,40$, $p = ,05$, korišten je Kruskal-Wallis test. Pokazalo se da nema značajnih razlika među grupama, $\chi(4) = 7,41$, $p = ,12$, što znači da učestalost provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom ne ovisi o stupnju obrazovanja roditelja.

Tablica 9. Učestalost provođenja ručnog rada s djecom ovisno o obrazovanju roditelja

Stupanj obrazovanja	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
Doktor znanosti	9	1,89	0,93	2,0	1	3	0,18	-1,94
Magistar	75	1,67	0,92	1,0	1	4	1,10	0,02
Prvostupnik	22	1,36	0,58	1,0	1	3	1,21	0,36
Viša stručna sprema	28	1,86	1,08	1,5	1	5	1,12	0,55
Srednja stručna	41	1,37	0,70	1,0	1	4	1,97	3,58

Susretanje s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključivanje vlastite djece u takve programe s obzirom na dob roditelja prikazana je na Slici 4. Uočava se da se manji postotak roditelja u dobi od 20-30 godina susreo s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u odnosu na ostale grupe, ali ta razlika nije bila statistički značajna, $\chi(2) = 4,39$, $p = ,11$. Djeca roditelja u toj grupi ipak su češće pohađali programe ili vrtiće koji rade po alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama, ali ne značajno češće u odnosu na djecu starijih ispitanika, $\chi(2) = 3,29$, $p = ,19$.

Slika 4. Susretanje s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključenost djece u takve vrtiće ili programe rada s obzirom na dob roditelja

Većina roditelja smatra da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece (Tablica 10.). Najmlađi roditelji, u grupi od 20-30 godina, najmanje se slažu s tom tvrdnjom, a Kruskal-Wallis test je pokazao značajne razlike u stavovima roditelja po pitanju utjecaja aktivnosti ručnog rada s obzirom na njihovu dob, $\chi(2) = 7.14$, $p = .03$. Mann-Whitney test s korekcijom p vrijednosti za višestruke usporedbe pokazao je da su se roditelji u dobi od 20-30 godina značajno manje slagali s tvrdnjom da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djeteta u odnosu na roditelje u dobnoj skupini od 31-40 godina, $U = 1103$, $p = .02$.

Tablica 10. Mišljenje o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta ovisno o dobi roditelja

Dob	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
20 - 30	25	4,20	0,71	4	3	5	-0,27	-1,08
31 - 40	125	4,54	0,78	5	1	5	-1,85	3,57
41 - 50	25	4,40	1,00	5	1	5	-1,78	2,89

U Tablici 11. prikazana je učestalost provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom, a roditelji u dobnoj skupini od 20-30 godina najrjeđe su provodili takve aktivnosti. Rezultati testa pokazali su da nema statistički značajnih razlika među grupama, $\chi(2)=4,80$, $p = ,09$.

Tablica 11. Učestalost provođenja ručnog rada s djecom ovisno o dobi roditelja

Dob	n	mean	sd	median	min	max	skew	kurtosis
20 - 30	25	1,28	0,61	1	1	3	1,88	2,20
31 - 40	125	1,61	0,83	1	1	4	1,16	0,37
41 - 50	25	1,88	1,20	1	1	5	1,05	-0,12

Korelacijska analiza pokazala je da postoji pozitivna i umjerena povezanost između poznavanja aktivnosti ručnog rada od strane roditelja i dječjeg izvođenja takvih aktivnosti kod kuće. U snažnoj i značajnoj pozitivnoj korelaciji bilo je izvođenje aktivnosti ručnog rada kod kuće i sudjelovanje roditelja u izvođenju tih aktivnosti s djecom. Dob djeteta bila je u statistički značajnoj i pozitivnoj korelaciji s izvođenjem aktivnosti ručnog rada kod kuće, bilo samostalno ili s roditeljima, ali povezanost navedenih varijabli bila je slabija u odnosu na ostale.

Tablica 12. Rezultati korelacijske analize

	1	2	3	4
1	-			

2	0,32**	-		
3	0,38**	0.67**	-	
4	0,14	0.22**	0.29*	-

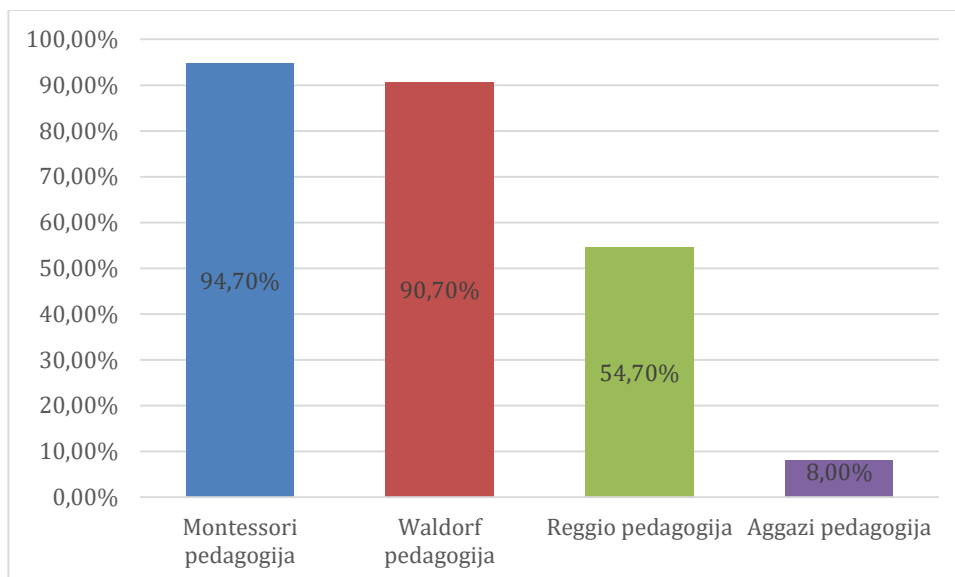
Legenda. 1 = “Znate li Vi šivati, ‘heklati’ ili raditi slične aktivnosti ručnog rada?”; 2 = “Radi li Vaše dijete kod kuće aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, ‘heklanje’, obrada drva i sl.”; 3 = “Koliko često s djecom izvodite aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, ‘heklanje’ i sl.”; 4 = “Dob djeteta.”

* $p < ,05$ ** $p < ,01$

5.2 Kvalitativna analiza podataka

Poznavanje alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija od strane odgojitelja

Ispitanicima je postavljeno pitanje „Jeste li se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija?”. Od 141 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 85 (60,3%) odgovorilo je kako su se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija, a njih 56 (39,7%) reklo je kako se nisu susreli s tim pojmom. Iznenadio me podatak da se samo 60,3% odgojitelja susrelo s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih kompetencija. Je li razlog tog postotka nedostatak razumijevanja pojma alternativne odgojno-obrazovne koncepcije i objašnjenje što sve podrazumijeva taj pojam ili se u dosadašnjem obrazovanju i praksi stvarno nikada nisu susreli s time?

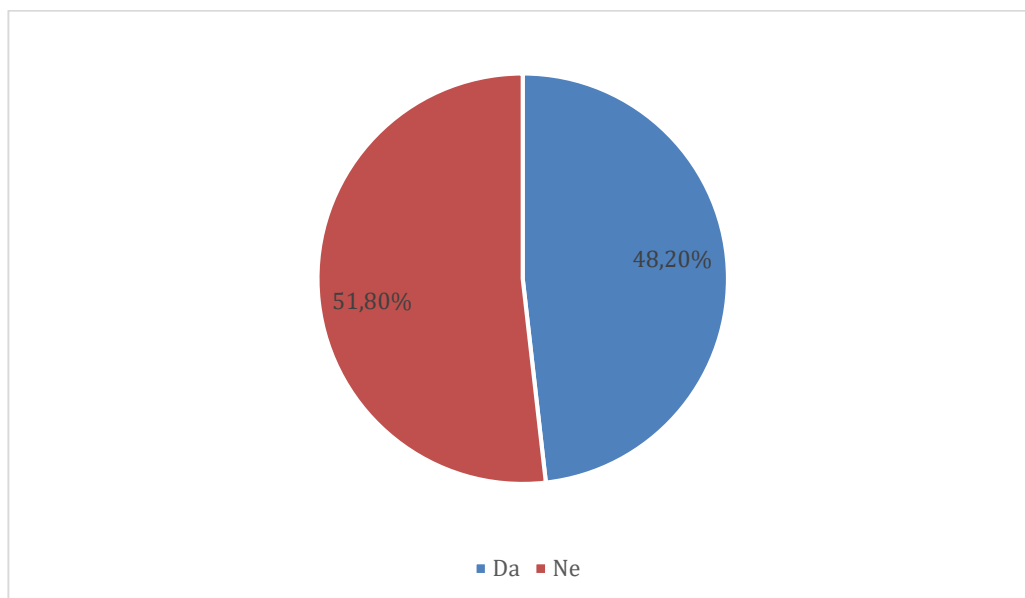

Slika 5. Udio ispitanika koji su se susreli s određenim alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama

Ako su ispitanici odgovorili kako su se susreli s pojmom alternativnih odgojno obrazovnih koncepcija postavljeno im je sljedeće pitanje „Ako je Vaš odgovor da, za koje ste alternativne odgojno-obrazovne koncepcije čuli?“ Od 75 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 71 (94,7%) je navelo kako je čulo za Montessori pedagogiju, njih 68 (90,7%) navelo je kako su čuli za Waldorfsku pedagogiju, njih 41 (54,7%) reklo je kako su čuli za Reggio Emilia pedagogiju, te njih 6 (8%) navelo je kako su čuli za Agazzi pedagogiju. Nekoliko ispitanika je odgovorilo kako pod alternativne odgojno-obrazovne koncepcije smatraju Outdoor kurikulum, odnosno šumske vrtiće, NTC metodu učenja, situacijski pristup, Freinetovu pedagogiju, Pestalozzi pedagogiju, Summerhill školu i sl. Bilo je za očekivati kako se većina ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje susrela s Montessori i Waldorfskom pedagogijom iz razloga što su to dvije najpoznatije i najzastupljenije pedagogije u Hrvatskoj. Prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske na području Hrvatske djeluje pet dječjih vrtića koji ostvaruju programe rada po načelima i pedagoškim pristupima Marije Montessori, te se isti programi provode se i u 27 redovitih dječjih vrtića. Po načelima pedagogije Rudolfa Steinera, radi pet waldorfskih dječjih vrtića, te se isti programi provode u još 2 redovita dječja vrtića. U Hrvatskoj postoji samo jedan dječji

vrtić u kojem se na djelu ostvaruje pedagogija zajedništva sestara Agazzi. Kod nas ne postoji dječji vrtići koji ostvaruju programe rada po načelima Reggio pedagogije te iznenađuje da je frekvencija odgovora ispitanika koji su se susreli s tom pedagogijom vrlo visoka (54,7%). Razlog tome mogao bi biti sve češće spominjanje te pedagogije od strane pedagoga, te organiziranje seminara i predavanja na tu temu.

Korištenje elemenata alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u radu odgojitelja s djecom rane i predškolske dobi

Slika 6. Udio ispitanika-odgojitelja koji koriste elemente alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u radu s djecom rane i predškolske dobi

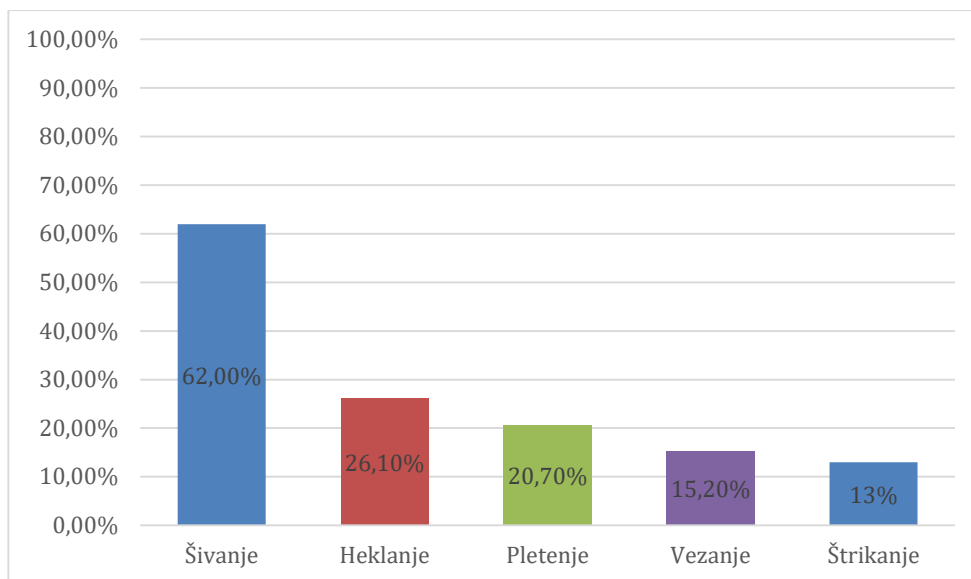
Ispitanicima je postavljeno pitanje „Koristite li u svojem radu neke elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija?“. Od 141 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 73 (51,8%) odgovorilo je kako u svojem radu ne upotrebljavaju elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija, a 68 ispitanika (48,2%) odgovorilo kako u svojem radu koriste elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija. Dobiveni rezultati bolji su od očekivanih rezultata. Polazilo se od pretpostavke kako većina odgojitelja ne koristi elemente alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u svome radu. Iz grafikona se može vidjeti kako je omjer

odgojitelja koji koriste i ne koriste te elemente podjednak. Postoji mogućnost da neki odgojitelji koriste pojedine elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija, a da toga nisu ni svjesni.

Ako su ispitanici odgovorili kako u svojem radu koriste elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija postavljeno im je sljedeće pitanje: „Ako je Vaš odgovor da, napišite koje elemente alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija koristite o svojem radu“. Od 53 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, najčešći odgovori bili su: elementi Waldorfske pedagogije kao što su: šivanje, korištenje prirodnih materijala za izradu poticaja, samostalna izrada igračaka, najčešće lutaka, mali tkalački stanovi, heklanje, pletenje, krojenje, filcanje, rad u vrtu, pečenje kolača, jutarnji krug i sl.; elementi Reggio pedagogije, kao što su: oblikovanje prostorno-materijalnog konteksta, istraživačko-iskustveni pristup učenju, poticanje samostalnog dolaženja do rješenja, koncept atelije, rad na projektima po uzoru na Reggio pedagogiju, poticanje samostalnosti i sl.; te iz Montessori pedagogije: vježbe iz svakodnevnog života, odnosno životno-praktične vještine, koncepcija usvajanja matematičkih pojmova, igre tišine, Montessori materijale za razvoj početnog čitanja i pisanja, rad po ideji „Pomozi mi da to učinim sam“, kozmički odgoj i sl. Vrlo je ohrabrujuće vidjeti kako se mnogi odgojitelji trude kako bi u svoj odgojno-obrazovni rad uključili što više raznovrsnih, zanimljivih i poticajnih aktivnosti koje će doprinijeti dječjem cjelovitom razvoju.

Posjeduju li odgojitelji određene vještine ručnog rada?

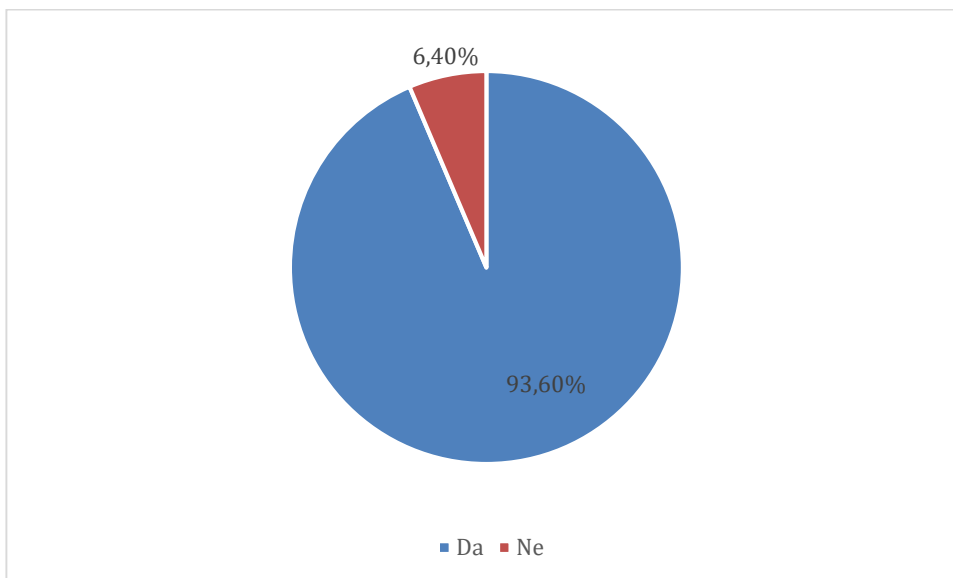
Ispitanicima je bilo postavljeno sljedeće pitanje „Znate li Vi šivati, "heklati" ili raditi slične aktivnosti ručnog rada?“ Od 141 ispitanika njih 100 (70,9%) je odgovorilo kako posjeduju vještine ručnog rada, a njih 41 (29,1%) odgovorilo je kako ne znaju raditi ništa iz područja ručnog rada. Iako je više od 70% ispitanika odgovorilo kako posjeduju određene vještine ručnog rada postavlja se pitanje koriste li te svoje vještine u radu s djecom rane i predškolske dobi, te prenose li svoja znanja na mlađe generacije?

Slika 7. Vještine ručnog rada koje posjeduju odgojitelji

Ako su ispitanici odgovorili kako posjeduju određene vještine ručnog rada postavljeno im je sljedeće pitanje: „Ako je Vaš odgovor da, napišite koje aktivnosti ručnog rada znate raditi.“ Od 92 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 57 (62%) odgovorilo je kako zna šivati, njih 24 (26,1%) da zna heklati odnosno kukičati, njih 19 (20,7%) da zna pletiti, njih 14 (15,2%) da zna vesti, te njih 12 (13%) da zna štrikati. Neki od odgovora bili su i izrada nakita, izrada tapiserije, filcanje, makrame, obrada drveta, origami, krojenje, izrada goblena, oblikovanje keramike, tkanje i sl. Iz prikazanih rezultata možemo vidjeti kako odgojitelji posjeduju širok spektar vještina ručnog rada, što može biti zasluga inicijalnog obrazovanja tijekom kojeg su se susreli s mnoštvo različitih metoda i tehnika likovnog stvaralaštva, dok s druge strane to može biti rezultat vlastitih interesa i usavršavanja. Poznavanje vještina ručnog rada može itekako obogatiti njihovu odgojno-obrazovnu praksu te doprinijeti razvoju novih vještina i mogućnosti kod djece rane i predškolske dobi. Ono što iznenađuje je da iako više od 70% odgojitelja posjeduje neke od vještina ručnog rada kada ih se pitalo koliko često s djecom izvode aktivnosti ručnog rada njih 70% odgovorilo je kako nikada ili rijetko (jednom u 6 mjeseci) provode takve aktivnosti s djecom.

Stavovi odgojitelja o korištenju elemenata alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovitim vrtićkim programima

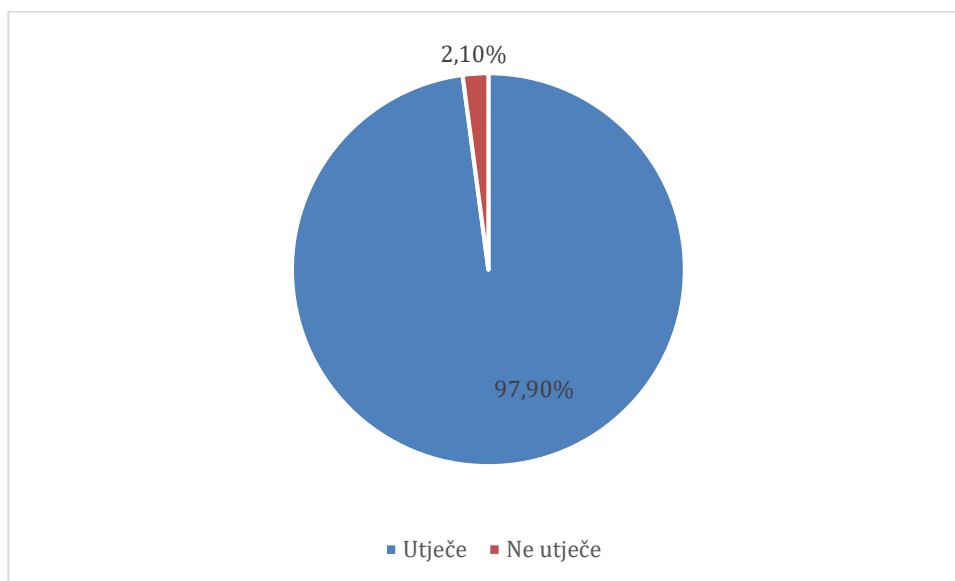
Slika 8. Stavovi odgojitelja o korištenju elemenata iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovitim vrtićkim programima

Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje: „Smatrate li da je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitom vrtićkom programu?“. Od 141 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 132 (93,6%) smatra kako je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitom vrtićkom programu, njih 9 (6,4%) smatra kako tim elementima nije mjesto u redovitom vrtićkom programu. Rezultati su iznad svakog očekivanja. Vidi se kako su odgojitelji prepoznali važnost uvođena novih, drugačijih aktivnosti u odgojno-obrazovne ustanove. Iako više od 90% ispitanika smatra kako je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitim vrtićkim programima postavlja se pitanje koliko je od njih spremno ili u mogućnosti koristiti neke od tih elemenata.

U sljedećem se pitanju molilo ispitanike da ukratko objasne svoj prethodni odgovor vezan uz primjenu elemenata alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovite vrtićke programe. Od 77 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, možemo izdvojiti sljedeće odgovore: Odgojitelji smatraju kako je važno uzeti iz svih pedagogija (po vlastitom interesu) nešto što smatraju dobrim za boljitak djece u svim segmentima

njihovog razvoja. Naglasili su kako je raznolikost pri usvajanju znanja veoma bitna te kako sve pedagogije imaju svoje dobre i loše strane, te je važno iskoristiti ono najbolje iz svake od njih. Kada se djeci ponudi širok spektar aktivnosti obogaćuje se odgojno-obrazovni proces što uvelike utječe na cjeloviti rast i razvoj svakog pojedinog djeteta. Djeci su zanimljive nove vještine i vole sudjelovati u novim i drugačijim aktivnostima. S druge strane pojedini odgojitelji smatraju kako je elemente alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija nemoguće uklopiti u redovite vrtićke programe jer se ne poštuje bit samih koncepcija, naglašavaju kako svaka od njih ima svoj početak, sredinu i kraj i da jedino tako imaju smisla. Treba još naglasiti kako se većina ispitanika, čak i oni koji nisu obrazložili svoj odgovor, slaže da je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitom vrtićkom programu.

Stavovi odgojitelja o utjecaju ručnog rada na cjelokupni dječji razvoj

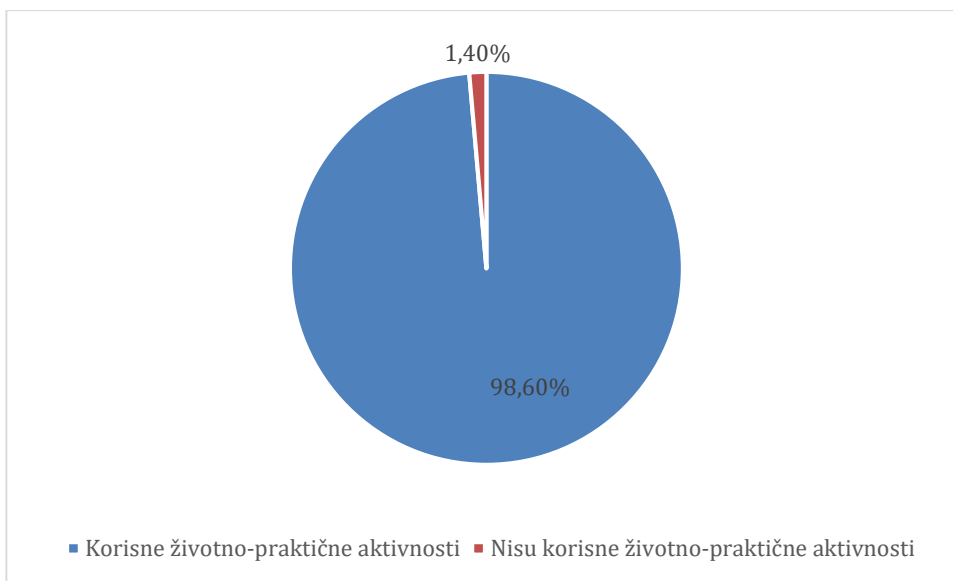
Slika 9. Stavovi odgojitelja o utjecaju ručnog rada na cjelokupni dječji razvoj

Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje: „Smatrate li da ručni rad pozitivno utječe na cjelokupni dječji razvoj? „ Od 141 ispitanika njih 138 (97,9%) odgovorilo je kako smatra da ručni rad pozitivno utječe na cjelokupni dječji razvoj, njih 3 (2,1%) odgovorilo je kako smatra da ručni rad ne utječe pozitivno na dječji cjelokupni razvoj. Rezultati nisu iznenadili iz razloga što su tijekom inicijalnog obrazovanja odgojitelji

naučiti kako rad rukama utječe na cjeloviti dječji razvoj, a sigurno su i tijekom svoje odgojno-obrazovne prakse i sami to uvidjeli.

U sljedećem se pitanju molilo ispitanike da ukratko objasne svoj prethodni odgovor vezan uz stavove o utjecaju ručnog rada na cjeloviti dječji razvoj. Od 78 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, možemo izdvojiti sljedeće odgovore: Odgojitelji smatraju kako aktivnostima ručnog rada djeca jačaju koncentraciju, strpljenje, upornost, produljuje im se pažnja, vježbaju finu motoriku šake, okulomotoriku, preciznost te logično mišljenje. Naveli su kako ručni rad utječe na rješavanje problemskih zadataka, potiče razvoj kreativnosti, mašte i sl. Neki odgojitelji su naglasili kako dobra motorika ruku utječe na razvoj mozga te utječe na kasnije uspjehe u čitanju i pisanju. Citirala bih jednu odgojiteljicu koja je rekla „Steiner je rekao: Samo pokretljivi prsti vode do pokretljivog mozga.“ Mnogi odgojitelji su primijetili kako ručni rad djeluje terapijski na djecu. Djeca su smirena, opuštena i potpuno usredotočena na ono što rade. Kada djeca vide da su ona sama nešto napravila, osjećaju veliki ponos, razvijaju pozitivnu sliku o sebi, jačaju svoje samopouzdanje, ponosni su na sebe i svoj rad. Uočavaju kako se rad i trud isplati. Ručni rad također razvija i radnu etiku - stvari koje smo sami napravili imaju veću vrijednost. Djeca će naučiti cijeniti rad drugih ljudi te im ručni rad može pomoći u socijalizaciji i poštivanju drugih i njihovog rada. Pored toga ručnim radom vježbaju i životno-praktične vještine koje će moći upotrijebiti u životu. Isto tako možemo reći kako ručni rad utječe na emocionalni, kognitivni, ali i cjelokupni dječji razvoj. Odgojitelji-ispitanici također su naglasili da djeca uživaju u aktivnostima ručnog rada, da su uzbuđena zbog inače "zabranjenih" igala i sličnih materijala.

Stavovi odgojitelja o ručnom radu kao životno-praktičnim vještinama

Slika 10. Stavovi odgojitelja o ručnom radu kao životno-praktičnim vještinama

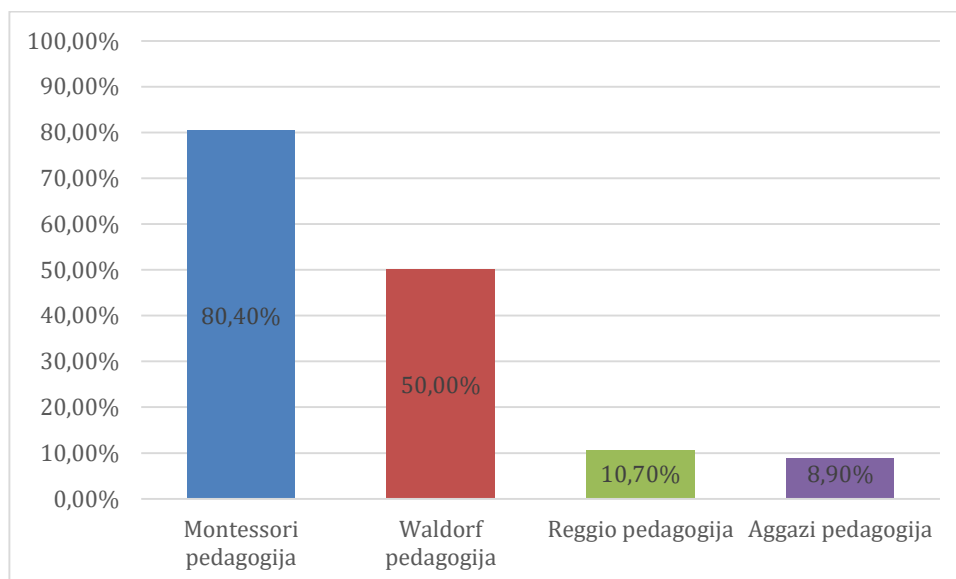
Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje: „Smatrate li da su šivanje, "heklanje" i drugi oblici ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti?“ Od 141 ispitanika njih 139 (98,6%) odgovorilo je kako su aktivnosti ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti, a njih 2 (1,4%) odgovorilo je kako ne smatraju kako su to korisne životno-praktične aktivnosti.

U sljedećem se pitanju molilo ispitanike da ukratko objasne svoj prethodni odgovor vezan uz stavove o tome jesu li aktivnosti ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti. Od 71 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, najčešći odgovori bili su kako odgojitelji smatraju da su aktivnosti ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti i kako će uvijek dobro doći u kasnijem životu pojedinca. Jedna odgojiteljica je rekla kako nas svaka nova vještina diže od prosjeka što u životu svakako može dobro doći. Nadalje, odgojitelji su naglasili kako se osnove najbolje uče u ranoj životnoj dobi, u kojoj učenje kroz igru ima posebnu vrijednost. Smatraju kako su te aktivnosti konkretne i potiču na samostalnost. Isto tako su naglasili kako su to vještine koje izumiru ako se ne prenose na buduće generacije i kako smo mi odgojitelji ti koji bismo trebali djecu obogatiti takvim znanjem i ne bismo smjeli dopustiti da se aktivnosti

ručnog rada iskorijene iz naše kulture. Aktivnosti ručnog rada nisu korisne samo djeci, u odrasloj dobi takve aktivnosti mogu služiti za uklanjanje stresa izazvano ubrzanim načinom života te mogu opustiti pojedinca koji se njima bavi.

Poznavanje alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija od strane roditelja

Ispitanicima je postavljeno pitanje „Jeste li se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija?“. Od 175 ispitanika njih 116 (66,3%) odgovorilo je kako se nije susrelo s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija, te je njih 59 (33,7%) odgovorilo kako se susrelo s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija. Ovaj rezultat ne iznenađuje iz razloga što mnogi roditelji nisu educirani na području odgoja i obrazovanja te postoji mogućnost da nikada nisu naišli na pojam i djelovanje alternativnih odgojno-obrazovnih programa i koncepcija, ali o tome možemo samo nagađati.

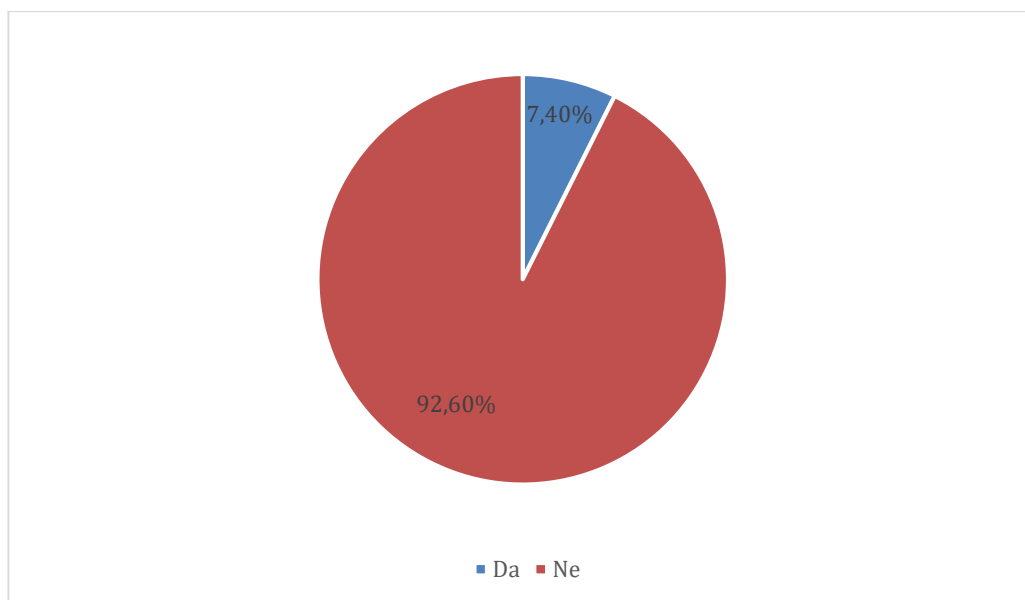

Slika 11. Udio ispitanika-roditelja koji poznaju određene alternativne odgojno-obrazovne koncepcije

Ako su ispitanici odgovorili kako su se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija postavljeno im je sljedeće pitanje „Ako je Vaš odgovor da, za koje ste alternativne odgojno-obrazovne koncepcije čuli?“ Od 56 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 45 (80,4%) odgovorilo je kako je čulo za Montessori

pedagogiju, njih 28 (50%) navelo je kako je čulo za Waldorf pedagogiju, njih 6 (10,7%) odgovorilo je kako je čulo za Reggio pedagogiju, te je njih 5 (8.9%) navelo kako je čulo za Summerhill školu. Zanimljivo je vidjeti što roditelji podrazumijevaju pod alternativnim odgojno-obrazovnim programima. Neki od odgovora bili su: Etno programi, provođenje programa Korak po korak, NTC metoda učenja, Šumski vrtići, likovna, sportska, dramska i jezična grupa i sl. Iako ovi programi i metode nisu uvršteni u alternativne odgojno-obrazovne koncepcije možemo pretpostaviti kako roditeljima nije teško poistovjetiti ih s klasificiranim alternativnim programima jer su i ovi programi odmak od svakodnevnih, uobičajenih odgojno-obrazovnih metoda.

Pohađanje alternativnih odgojno-obrazovnih programa

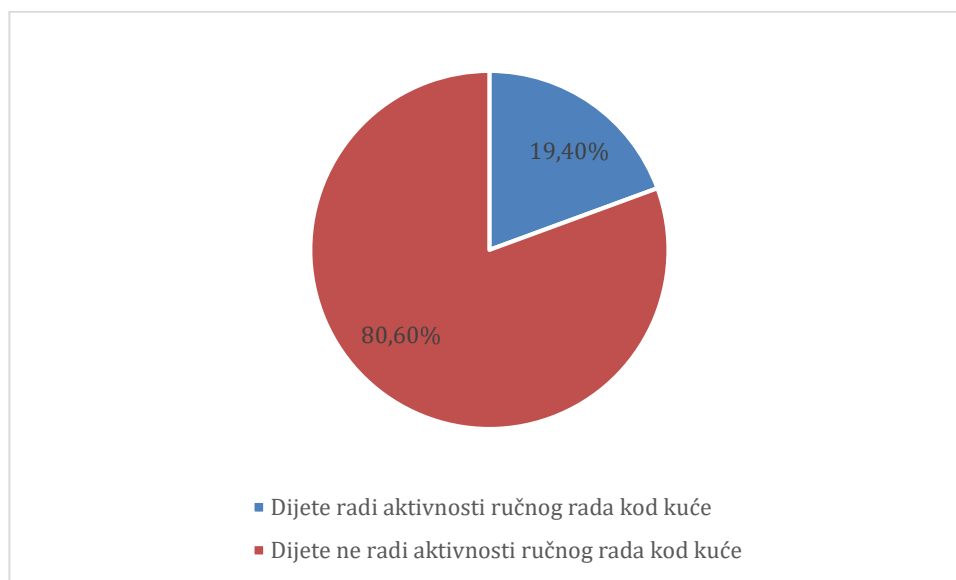
Slika 12. Udio ispitanika-roditelja čija djeca pohađaju alternativni odgojno-obrazovni program

Ispitanicima je bilo postavljeno pitanje „Pohađa li vaše dijete neki od alternativnih vrtića ili alternativnu skupinu unutar vrtića?“ Od 175 ispitanika njih 162 (92,6%) odgovorilo je kako njihovo dijete ne pohađa alternativni vrtić ili skupinu, a njih 13 (7,4%) reklo je kako njihovo dijete pohađa alternativni vrtić ili skupinu. Kako prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske kod nas postoji 11 dječjih vrtića

i 29 odgojnih skupina koji ostvaruju programe rada po načelima i pedagoškim pristupima Montessori, Waldorf i Aggazi pedagogije ne iznenađuju podaci kako je samo trinaestero ispitanika, od mogućih 175, odgovorilo kako njihovo dijete pohađa neki alternativni odgojno-obrazovni program.

Ako su ispitanici odgovorili kako njihovo dijete pohađa neki od alternativnih vrtića ili skupina postavljeno im je sljedeće pitanje „Ako je vaš odgovor da, koji alternativni vrtić ili skupinu pohađa vaše dijete?“ Od 10 ispitanika njih 4 (40%) odgovorilo je kako njihovo dijete pohađa Montessori vrtić ili skupinu, 2 ispitanika odgovorila su kako njihovo dijete pohađa „Englesku“ skupinu, 2 da dijete pohađa „Etno“ skupinu, te po jedan odgovor za „Njemačku“ skupinu i skupinu koja radi po NTC-ovoj metodi učenja. Prema već spomenutim podacima Ministarstva, kako na području Republike Hrvatske ima 5 vrtića i 27 skupina koje provode Montessori programe, nije iznenađujuće da i na ovako malom uzorku vidimo kako tu alternativnu odgojno-obrazovnu ustanovu pohađa najveći postotak djece obuhvaćene ovim pitanjem. Iako se ostali odgovori prema definiciji ne mogu smatrati alternativnim odgojno-obrazovnim programima vidimo kako djeca pohađaju i neke druge dodatne programe.

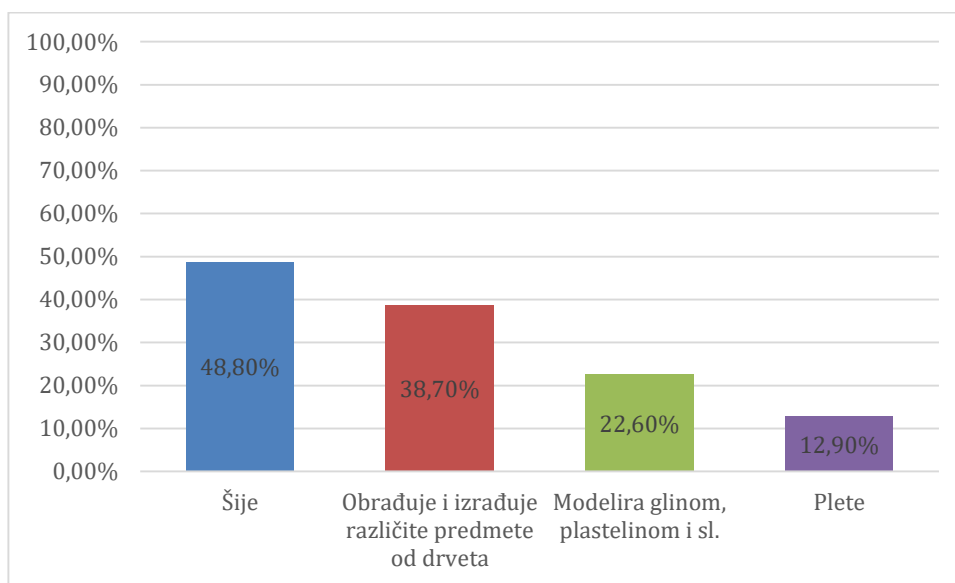
Provođenje aktivnosti ručnog rada kod kuće

Slika 13. Udio ispitanika-roditelja koji provode aktivnosti ručnog rada kod kuće s djecom

Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje „Radi li Vaše dijete kod kuće aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, "heklanje", obrada drva i sl.“ Od 175 ispitanika njih 141 (80,6%) odgovorilo je kako njihovo dijete ne radi aktivnosti ručnog rada kod kuće, te je njih 34 (19,4%) reklo kako njihovo dijete radi aktivnosti ručnoga rada kod kuće.

Ovo je pitanje usko povezano s jednim od sljedećih pitanja u kojemu se pitalo roditelja znaju li oni raditi neke od aktivnosti ručnog rada. Smatram kako roditelji koji sami znaju šivati, „heklati“ i sl. i vole to raditi u slobodno vrijeme svoja znanja i vještine ručnog rada prenose na dijete te ako ono pokaže zainteresiranost za to nastavljaju zajedno raditi takve aktivnosti kod kuće. S druge strane trebamo uzeti u obzir i zaposlenost roditelja te nesklonost kreativnom izražavanju kako bismo protumačili ovakve rezultate.

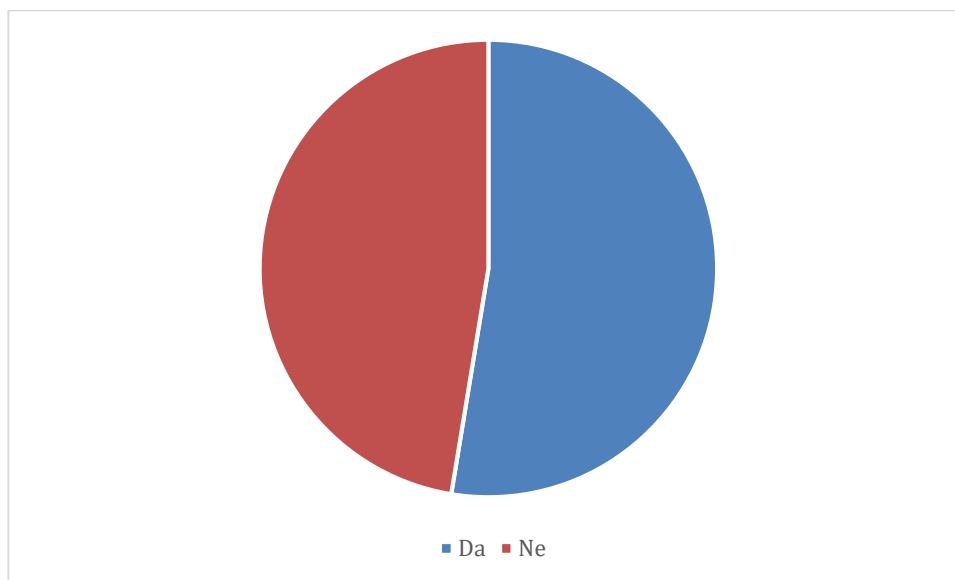

Slika 14. Aktivnosti ručnog rada koje djeca rade kod kuće

Ako su ispitanici odgovorili kako njihovo dijete radi aktivnosti ručnog rada kod kuće postavljeno im je sljedeće pitanje „Ako je Vaš odgovor da, napišite koje aktivnosti ručnog rada vaše dijete radi.“ Od 31 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 15 (48,4%) odgovorilo je kako njihova djeca šiju, njih 12 (38,7%) reklo je kako djeca uz njihovu pomoć obrađuju drvo i izrađuju različite predmete od drveta, njih 7 (22,6%) odgovorilo je kako djeca često modeliraju predmete od gline, plastelina, glinamola, fimo

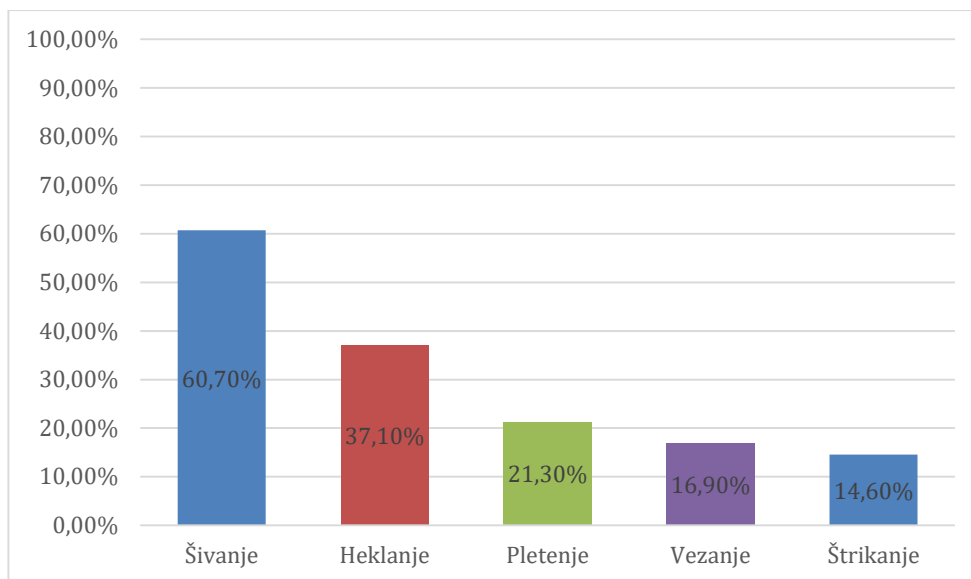
mase ili tijesta, te je njih 4 (12,9%) reklo kako njihovo dijete kod kuće plete. Ostali odgovori bili su da dijete doma hekla, izrađuje različite predmete od neoblikovanih materijala, kartona i sl., izrađuje nakit, štrika, veže ili radi u vrtu njemu primjerene poslove. Ovako mali postotak vrlo iznenađuje te ne mogu sa sigurnošću tvrditi što dovodi do tako malog broja djece koja provode aktivnosti ručnog rada kod kuće.

Posjeduju li roditelji određene vještine ručnog rada?

Slika 15. Udio ispitanika-roditelja koji posjeduju neke od vještina ručnog rada

Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje „Znate li Vi šivati, "heklati" ili raditi slične aktivnosti ručnoga rada?“ Od 175 ispitanika njih 92 (52,6%) je odgovorilo kako posjeduju vještine ručnog rada, a njih 83 (47,4%) odgovorilo je kako ne znaju raditi ništa iz područja ručnog rada. Usporedivši ove podatke koji pokazuju kako malo više od polovice ispitanika posjeduje određene vještine ručnog rada i podatke da djeca od samo 20% ispitanika radi kod kuće aktivnosti ručnog rada možemo pretpostaviti kako roditelji svoja znanja ne prenose tako često na svoju djecu i ne provode s njima takve aktivnosti.

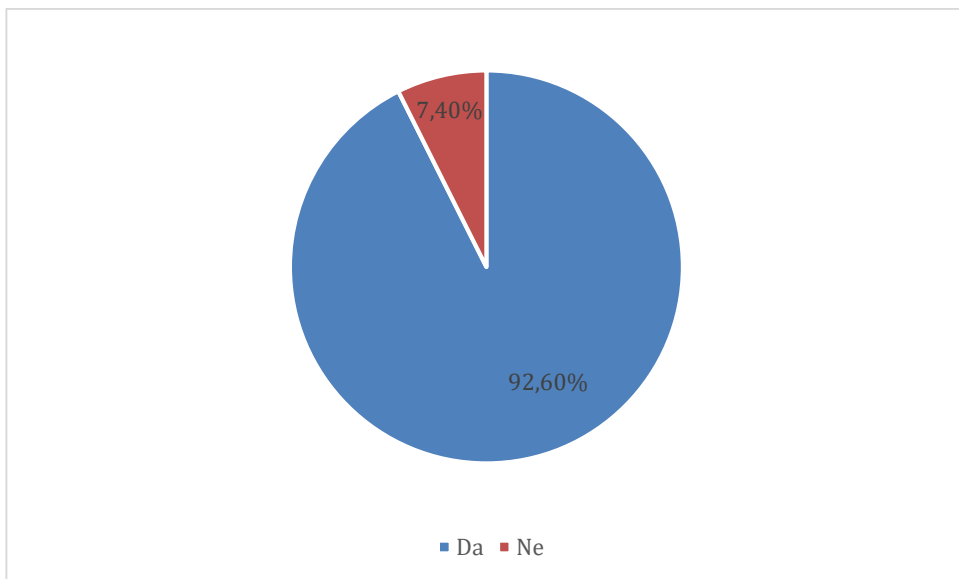

Slika 16. Vještine ručnog rada koje posjeduju roditelji

Ako su ispitanici odgovorili kako posjeduju određene vještine ručnog rada postavljeno im je sljedeće pitanje: „Ako je Vaš odgovor da, napišite koje aktivnosti ručnog rada znate raditi.“ Od 89 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje njih 54 (60,7%) odgovorilo je kako zna šivati, njih 33 (27,1%) da zna heklati odnosno kukičati, njih 19 (21,3%) da zna pletiti, njih 15 (16,9%) da zna vesti, te njih 13 (14,6%) da zna štrikati. Neki od malobrojnijih odgovora bili su: izrada goblena, obrada i izrada različitih predmeta od drveta, izrada nakita, ukrasa i dekorativnih predmeta od različitih materijala, oblikovanje gline i keramike, izrada tapiserije, makramea, kanonskog veza, filcanje i sl. Zanimljivo je vidjeti kako su odgovori odgojitelja i roditelja u vezi aktivnosti ručnog rada koje najviše ispitanika posjeduju (šivanje, heklanje, pletenje, vezanje i štrikanje) sukladni odnosno jednoliko distribuirani. Iz prikazanih rezultata možemo vidjeti kako roditelji posjeduju širok spektar vještina ručnog rada. Možemo pretpostaviti kako su tijekom školovanja naučili te vještine, ili su ih možda naučili od svojih baka, mama, prijatelji ili su pohađali određenje radionice na kojima su stekli te vještine. Iako više od 50% roditelja tvrdi kako posjeduje određene vještine ručnog rada, kada ih se pitalo koliko često s djecom provode aktivnosti ručnoga rada, njih 83,4% odgovorilo je kako nikada ili rijetko (jednom u 6 mjeseci) provode te aktivnosti s djecom. Roditelje bi trebalo potaknuti da vještine koje posjeduju prenose na svoju djecu

kako bi ih obogatili novim znanjima i iskustvima.

Stavovi roditelja o korištenju elemenata alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovitim vrtićkim programima

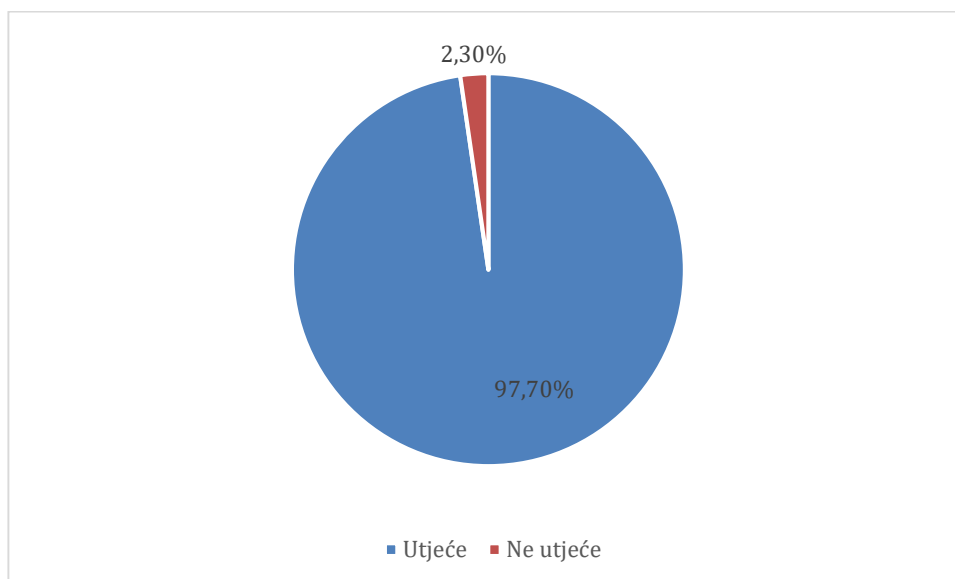
Slika 17. Stavovi roditelja o korištenju elemenata iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovitim vrtićkim programima

Od 175 ispitanika njih 162 (92,6%) odgovorilo je kako je elementima alternativnih odgojno obrazovnih koncepcija mjesto u redovom vrtićkom programu, a njih 13 (7,4%) odgovorilo je kako tim elementima nije mjesto u redovitom vrtićkom programu. Rezultati su pozitivno iznenadili. Pokazali su kako i roditelji prepoznaju važnost uvođena novih, drugačijih aktivnosti u odgojno-obrazovne ustanove.

U sljedećem se pitanju molilo ispitanike da ukratko objasne svoj prethodni odgovor vezan uz primjenu elemenata alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovite vrtićke programe. Od 112 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, navodimo najčešće odgovore: Roditelji smatraju kako je svako dijete individua za sebe i potrebno mu je pružiti što više poticaja, širok spektar aktivnosti kako bi ostvarilo svoj puni potencijal. Smatraju kako elementi alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mogu koristiti djeci u svim segmentima njihova cjelovitog rasta i razvoja. Naveli su kako

elementi iz različitih odgojno-obrazovnih koncepcija omogućuju djeci bolje poimanje raznolikosti i bogatstva svijeta oko njih. Smatraju kako su sve vještine dobro došle i da će to samo obogatiti dijete, njegovo znanje i njegov razvoj. Citirala bih jednog roditelja koji je na ovo pitanje odgovorio ovako: „Zbog toga što su to elementi razumnog poticanja dječjeg razvoja koji uvažavaju dječji razvoj, a metode i sadržaje prilagođavaju djeci, a ne obrnuto. Djeci daju daleko veću slobodu i odgovornost, čime grade njihov osjećaj kompetentnosti, samopoštovanja i uvažavanja drugih ljudi. Fleksibilniji su prema razvojnim osobitostima svakog djeteta. Njihov cilj je razvoj sretne djece, a ne budućih zaposlenika.“ Isto tako postoje roditelji koji se nisu susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i ne znaju na koje se elemente misli te smatraju kako te aktivnosti ne mogu značajno utjecati na djetetov bolji rast i razvoj.

Stavovi roditelja o utjecaju ručnog rada na cjelokupni dječji razvoj

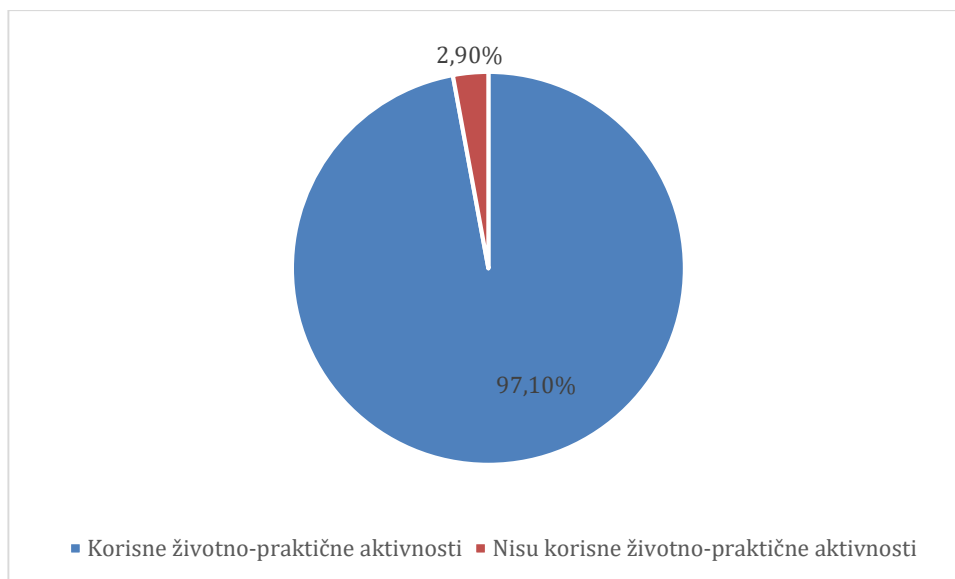

Slika 18. Stavovi roditelja o utjecaju ručnog rada na cjelokupni dječji razvoj

Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje: „Smatrate li da ručni rad pozitivno utječe na cjelokupni dječji razvoj?“, Od 175 ispitanika njih 171 (97,7%) odgovorilo je kako smatra da ručni rad pozitivno utječe na cjelokupni dječji razvoj, te njih 4 (2,3%) misli kako ručni rad ne utječe na dječji cjelokupni razvoj.

U sljedećem se pitanju molilo se ispitanike da ukratko objasne svoj prethodni odgovor vezan uz stavove o utjecaju ručnog rada na cjeloviti dječji razvoj. Od 105 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, možemo reći kako roditelji smatraju da ručni rad djeluje na razvoj fine motorike prstiju i šake, razvoj predčitačkih vještina, kako takvim aktivnostima djeca savladavaju vještine koje će im biti potrebne kroz život, te da je ručni rad dobra aktivnost za opuštanje, vježbu koncentracije, razvoj strpljenja, koordinaciju, te potiče kreativnost odnosno jača osobno zadovoljstvo djeteta. Smatraju kako ručni rad utječe na logičko i apstraktno razmišljanje, shvaćanje prostornih koncepata, rješavanje problema, savladavanje prepreka i sl. U današnje vrijeme sve je manje aktivnosti kao što je ručni rad, te bismo ih trebali negovati jer utječu na cjelokupni razvoj svakog pojedinog djeteta. Svidio mi se komentar jednog roditelja koji je rekao: „Više će cijeniti stvari ako zna koliki trud treba uložiti u proizvodnju.“ Pored svega ovoga rekli su kako je ručni rad zabavna i zanimljiva aktivnost te kako djeca iznimno uživaju u tome. Roditelji su primijetili kako dijete osjeća iznimno zadovoljstvo samim sobom kada samo nešto napravi i stvori, razvija samopouzdanje i osjeća veliki uspjeh. Ovakvi dojmovi roditelja potkrijepljeni su znanstvenim istraživanjem o zadovoljstvu učenika prilikom bavljenja ručnim radom (Županić Benić, 2018) u kojem rezultati istraživanja pokazuju da učenici ocjenjuju svoje raspoloženje znatno boljim te da im se prilikom aktivnosti ručnog rada povećava povjerenje u sebe i svoje vještine izrade predmeta. Nadalje, roditelji smatraju kako se prilikom ručnog rada zbližavaju sa svojom djecom i kako je to kvalitetno provedeno vrijeme koje obogaćuje i dijete i roditelja. S druge strane neki roditelji smatraju kako su djeca u predškolskoj dobi premala za takve aktivnosti te da bi za njih trebalo pričekati do djetetovog polaska u školu. Isto tako neki su naglasili kako ne vide prednosti ručnog rada za djetetov razvoj te kako je stereotip da ručni rad kao što je šivanje i heklanje utječu na dječji cjeloviti razvoj. Jedan od problema s kojim se susrećemo je i pitanje stereotipa oko spolova na kojeg prečesto nailazimo u našem društvu te čujemo izjave poput ove: „Dječak i heklanje ne idu zajedno.“

Stavovi roditelja o ručnom radu kao životno-praktičnim vještinama

Slika 19. Stavovi roditelja o ručnom radu kao životno-praktičnim vještinama

Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje: „Smatrate li da su šivanje, "heklanje" i drugi oblici ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti?“ Od 175 ispitanika njih 170 (97,1%) odgovorilo je kako su aktivnosti ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti, a njih 5 (2,9%) odgovorilo je kako ne smatraju kako su to korisne životno-praktične aktivnosti.

U sljedećem se pitanju molilo ispitanike da ukratko objasne svoj prethodni odgovor vezan uz stavove o tome jesu li aktivnosti ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti. Od 96 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, najčešći odgovori su bili kako roditelji smatraju da svaki ručni rad odnosno njegovo svladavanje ne samo da utječe na cjeloviti dječji razvoj nego može biti i korisno kroz cijeli život. Djeca će tijekom cijelog života sigurno moći primijeniti znanja i iskustva stečena aktivnostima ručnog rada. Nekoliko njih je navelo kako im je žao što sami ne posjeduju takve vještine jer im se više puta dogodila situacija u kojima bi te vještine mogli primijeniti i biti zadovoljni svojim postupkom. Smatraju kako se specifičnim znanjima razlikuješ od drugih i kako ti to često može otvoriti prilike i mogućnosti u životu. Na kraju možemo navesti dva odgovora: „Što više znaš, više vrijediš“, odnosno: „Nema nekorisnog znanja

i aktivnosti“. S druge strane neki su roditelji naveli kako takva znanja nisu neophodna za život i da će se snaći i bez njih.

6. RASPRAVA

U ovom istraživanju prvo istraživačko pitanje odnosilo se na provjeru postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-odgojitelja s obzirom na njihovo inicijalno obrazovanje. Na to pitanje se pokušao dobiti odgovor postavljanjem triju hipoteza. Rezultati istraživanja pokazali su kako razlike u zastupljenosti odgojitelja koji su se susreli s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija nije bio statistički značajan, isto tako razlike u omjerima odgojitelja koji primjenjuju alternativne odgojno-obrazovne koncepcije nisu bile statistički značajne, čime nije potvrđena hipoteza H1.1 (“Postoji statistički značajna razlika u poznavanju pojmova alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjeni njihovih elemenata između ispitanika-odgojitelja s obzirom na inicijalno obrazovanje“). Zanimljiv podatak koji možemo uočiti iz rezultata koji pokazuju kako odgojitelji koji su završili Učiteljsku akademiju i oni koji su završili sveučilišni Diplomski studij podjednako malo prepoznaju i koriste elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija (Slika 1). Pretpostavka je bila kako će odgojitelji s višim stupnjem obrazovanja u većoj mjeri poznavati, prepoznati dobrobit i koristiti te elemente u svakodnevnom radu. Možemo zaključiti kako program sveučilišnog diplomskog studija ne ističe bogatstvo alternativnih odgojno-obrazovnih programa. Temeljem odgovora ispitanika, najčešće poznaju Montessori, Waldorf i Reggio pedagogiju te najčešće koriste elemente iz istih pedagogija kao što su: šivanje, korištenje prirodnih materijala za izradu poticaja, samostalna izrada igračaka, jutarnji krug i slične elemente Waldorfske pedagogije (Glocke i Goebel, 1990), vježbanje životno-praktičnih vještina, koncepcija usvajanja matematičkih pojmova i slične elemente iz Montessori pedagogije (Philipps, 1999), te poticanje samostalnog dolaženja do rješenja, rad na projektima po uzoru na Reggio pedagogiju (Rigatti, 2000). Ovakvi su rezultati u suglasju s istraživanjem provedenim o stavovima učitelja i roditelja o razvoju privatnog i alternativnog osnovnog školstva u Republici Hrvatskoj (Rajić, 2008) gdje je

utvrđeno kako učitelji primarnog obrazovanja kao i roditelji slabo poznaju alternativne pedagoške koncepcije.

Također druga hipoteza H1.2 („Postoji statistički značajna razlika u mišljenju ispitanika o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta s obzirom na njihovo inicijalno obrazovanje“) nije potvrđena. Rezultati testa pokazali su da nema značajnih razlika među odgojiteljima koji su završili Učiteljsku akademiju, Stručni studij, Sveučilišni preddiplomski i Sveučilišni diplomski studij, što znači da se uglavnom svi ispitanici slažu s tvrdnjom da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece bez obzira na njihovo inicijalno obrazovanje.

Nasuprot rezultatima prvih dviju hipoteza, treća hipoteza H1.3 („Postoji statistički značajna razlika u učestalosti provođenja ručnog rada s djecom između ispitanika s obzirom na njihovo inicijalno obrazovanje“) ovim istraživanjem je potvrđena. Rezultati istraživanja pokazali su kako ispitanici-odgojitelji koji su završili Učiteljsku akademiju procjenjuju kako značajno češće provode aktivnosti ručnog rada s djecom u odnosu na ispitanike koji su završili Preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Razlog ovakvih rezultata mogao bi biti drugačiji sustav školovanja između ove dvije generacije. Ispitanici koji su završili Učiteljsku akademiju su tijekom svojeg osnovnoškolskog obrazovanja imali predmet Domaćinstvo te su s temeljnim znanjima iz tog predmeta došli na fakultet, a time i na radna mjesta odgojitelja što se značajno razlikuje od mlađih generacija koji su završili sveučilišni Preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja te mnogi od njih nisu imala slična temeljna znanja. Isto tako ispitanici koji su završili Učiteljsku akademiju imali su i dva sata likovne i glazbene kulture u školama što je ukinuto prije 20 godina, te je satnica navedenih predmeta koji potiču rad rukama svedena na minimum, odnosno jedan sat tjedno što nije dostatno za razvoj specifičnih vještina što je isto tako moglo utjecati na rezultate istraživanja.

Drugo istraživačko pitanje u ovom istraživanju odnosilo se na provjeru postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-odgojitelja s obzirom na njihov radni staž. Na to se pitanje pokušao dobiti odgovor postavljanjem triju hipoteza. Rezultati istraživanja pokazali su kako je prva hipoteza H2.1 („Postoji statistički

značajna razlika u susretanju s pojmovima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i primjeni njihovih elemenata u radu između ispitanika s obzirom na radni staž“) potvrđena. Rezultati su pokazali kako se odgojitelji s 6-20 godina radnog staža češće služe elementima iz alternativnih odgojno-obrazovnim koncepcijama u radu u odnosu na ispitanike s manje od 6 i više od 20 godina radnog staža. Zanimljivo je vidjeti kako poznavanje alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija nije nužno povezano s primjenom istih odnosno odgojitelji koji poznaju alternativne odgojno-obrazovne koncepcije ne primjenjuju njihove elemente u istoj mjeri (Slika 2). Kada rezultate razmotrimo iz perspektive godina radnog staža uočava se kako odgojitelji s manje od 6 godina radnog staža u manjoj mjeri koriste elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija što bi se moglo objasniti nedovoljnim iskustvom i samopouzdanjem za poduzimanjem inicijative i uporabom tih elemenata. S druge strane odgojitelji s više od 6, a manje od 21 godine staža u puno su većoj mjeri upoznati i koriste elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija od svih drugih ispitanika. Razlog tome mogao bi biti stečeno iskustvo i viši stupanj samopouzdanja za poduzimanje inicijative i za uporabu različitih, alternativnijih metoda rada. Isto tako možemo pretpostaviti da je stupanj motiviranosti i želje za učenjem i usavršavanjem postojećih znanja na vrhuncu kod ove skupine ispitanika. Iz prikazanih rezultata može se pretpostaviti kako kod ispitanika s više od 21 godine radnog staža pada motivacija i energija za učenje novih metoda rada, a tako i za primjenu naučenog.

Druga hipoteza H2.2 („Postoji statistički značajna razlika u mišljenjima o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta između ispitanika s obzirom na radni staž“) nije potvrđena. Rezultati testa pokazali su da nema značajnih razlika između odgojitelja s obzirom na njihov radni staž, što znači da se uglavnom svi ispitanici slažu s tvrdnjom da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece bez obzira na godine provedene u radu u dječjim vrtićima. Ovakvi rezultati sugeriraju kako odgojitelji prate istraživanja o utjecaju ručnoga rada na socijalne kompetencije kod djece (Doutlik, 2009) te uvažavaju koncept praktičnog rada kao iznimno važnog za razvoj višestrukih kompetencija kod djece te stvaranja pozitivnog okruženja (Županić Benić i Nevistić, 2018).

Rezultati pokazuju kako je treća hipoteza H2.3 („Postoji statistički značajna razlika u

učestalosti provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom između ispitanika s obzirom na radni staž“) potvrđena. Rezultati su pokazali kako odgojitelji koji imaju više od 20 godina radnog staža značajno češće, u prosjeku, provode aktivnosti ručnog rada u odnosu na odgojitelje koji imaju manje od 0-5 godina radnog staža, odgojitelje koji imaju 6-10 godina radnog staža, te na odgojitelje koji imaju 11-20 godina radnog staža. Iz prikazanih rezultata možemo pretpostaviti kako odgojitelji s više od 20 godine radnog staža ručni rad možda ne smatraju elementom iz alternativnih odgojno-obrazovnih pedagogija već je to njima dio svakodnevnog odgojno-obrazovne prakse.

Ako prikazane rezultate istraživanja iz ovog rada usporedimo s dosad provedenim istraživanjima o mogućnostima reforme primarnog obrazovanja implementacijom elemenata alternativnih koncepcija (Rajić, 2013) gdje svi učitelji značajno negativnije procjenjuju mogućnost implementacije elementa reformskih pedagogija u osnovnoškolski sustav, rezultati ispitivanja stavova o korištenju elemenata alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija u redovitim vrtićkim programima znatno su optimističniji. Više od 90 % ispitanika smatra kako je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitom vrtićkom programu.

Treće istraživačko pitanje odnosilo se na provjeru postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-roditelja s obzirom na obrazovanje. Na to pitanje se pokušao dobiti odgovor postavljanjem tri hipoteze. Rezultati istraživanja pokazali su kako je prva hipoteza H3.1 („Postoji statistički značajna razlika u poznavanju pojmova alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključivanja vlastitog djeteta u alternativne vrtiće ili programe između ispitanika- roditelja s obzirom na njihovo obrazovanje“) potvrđena. Sukladno očekivanom vidimo trend rasta ispitanika koji su se susreli s alternativnim odgojno-obrazovnim koncepcijama rada paralelno s rastom njihovog stupnja obrazovanja (Slika 3). Montessori program iskočio je kao najpoznatiji alternativni odgojno-obrazovni program što nije iznenadilo s obzirom da prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja (Ministarstvo znanosti i obrazovanja) u Hrvatskoj postoji najveći broj Montessori vrtića i programa. Zanimljivo je kako samo poznavanje alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija ne znači i uključivanje vlastite djece u takve programe. Postavlja se pitanje koji je razlog tome, viša cijena programa ili nešto

drugo?

Druga hipoteza H3.2 („Postoji statistički značajna razlika u mišljenju o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta između ispitanika- roditelja s obzirom na njihovo obrazovanje“) nije potvrđena. Uglavnom su se svi ispitanici slagali s tvrdnjom da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece bez obzira na njihov stupanj obrazovanja.

Treća hipoteza H3.3 („Postoji statistički značajna razlika u učestalosti provođenja ručnog rada s djecom između ispitanika-roditelja s obzirom na njihovo obrazovanje“) nije potvrđena. Rezultati istraživanja pokazali su kako učestalost provođenja aktivnosti ručnog rada s djecom ne ovisi o stupnju obrazovanja roditelja. Rezultati zapravo ne iznenađuje s obzirom da dosegnuti stupanj obrazovanja ne podrazumijeva usvajanje praktičnih znanja kao što je ručni rad. Kvalitativna statistička analiza pokazala je kako vrlo mali broj djece kod kuće radi neke od aktivnosti ručnog rada. Oni koji rade, najčešće šiju, odrađuju i izrađuju različite predmete od drveta, modeliraju glinom, plastelinom i tijestom, te pletu.

Četvrto istraživačko pitanje u ovom istraživanju odnosilo se na provjeru postoji li statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika-roditelja s obzirom na dob. Na to pitanje se pokušao dobiti odgovor postavljanjem triju hipoteza. Rezultati istraživanja koji se odnose na prvu hipotezu H4.1 („Postoji statistički značajna razlika u poznavanju pojmova alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i uključivanja vlastitog djeteta u alternativne vrtiće ili programe između ispitanika- roditelja s obzirom na dob“) nisu pokazali statističku relevantnost međutim na grafu distribucije vidljiva je razlika u poznavanju alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija i pohađanje tih programa s obzirom na dob ispitanika-roditelja (Slika 4). Roditelji između 20 i 30 godina starosti manje su upoznati s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija međutim djeca svih ispitanika u ovoj dobnoj skupini pohađaju neki od alternativnih odgojno-obrazovnih programa za razliku kod ostalih dobnih skupina. Temeljem ovih rezultata moglo bi se zaključiti kako je ova hipoteza djelomično potvrđena.

Druga hipoteza H4.2 („Postoji statistički značajna razlika u mišljenjima o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta između ispitanika- roditelja s obzirom na

dob“) je potvrđena. Većina roditelja smatra da aktivnosti ručnog rada utječu na intelektualni razvoj djece, međutim uočena je razlika s obzirom na dob. Najmlađi roditelji, u grupi od 20-30 godina, najmanje se slažu s tom tvrdnjom. Ovakva distribucija podataka uvelike me iznenadila jer sam polazila od pretpostavke kako će mlađi roditelji biti otvoreniji prema alternativnim odgojno-obrazovnim metodama i kako će prepoznati važnost i pozitivan utjecaj ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta. Možda je u ovom slučaju nedovoljno iskustvo roditelja utjecalo na negativno mišljenje o utjecaju ručnog rada na intelektualni razvoj djeteta.

Rezultati istraživanja treće hipoteze H4.3 („Postoji statistički značajna razlika u učestalosti provođenja ručnog rada s djecom između ispitanika-roditelja s obzirom na dob“) nisu pokazali statističku relevantnost, međutim manja razlika s obzirom na dob. Roditelji između 20 i 30 godina starosti rjeđe provode aktivnosti ručnog rada kod kuće s djecom u odnosu na druge dobne skupine.

7. ZAKLJUČAK

Svaka odgojno-obrazovna alternativna koncepcija polazi od neke ideje ili teorije, način rada prilagođen je djeci, a naglasak je na stvaralačkom, umjetničkom ili estetskom izražavanju. Elementi alternativnih koncepcija u redovite programe odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj ulaze na mala vrata. Polazeći od teorije mnogostrukih dobrobiti po razvoj djeteta koje se mogu postići ručnim radom, u slučaju predškolskog uzrasta prvenstveno šivanjem ili kukičanjem, pri ovom istraživanju opredijelila sam se za ovu vrstu aktivnosti, koja se kao redovna praktična i radna aktivnosti provodi u waldorfskim dječjim vrtićima. Cilj je bio utvrditi stavove važnih subjekata ovog procesa, odgojitelja i roditelja, o češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima. Istraživanje je pokazalo zanimljive rezultate i ukazalo na smjer kojim bi trebalo krenuti kako bismo kroz poticanje i češću provedbu aktivnosti ručnog rada kako u vrtićima tako i u obiteljskom okruženju, potakli i kontinuirano pozitivno djelovali na cjeloviti dječji razvoj.

Rezultati istraživanja pokazali su kako odgojitelji smatraju da aktivnostima ručnog rada

djeca jačaju koncentraciju, strpljenje, upornost, produljuje im se pažnja, vježbaju finu motoriku šake, okulomotoriku, preciznost te logično mišljenje. Naveli su kako ručni rad utječe na rješavanje problemskih zadataka, potiče razvoj kreativnosti, mašte i sl. Mnogi odgojitelji naglasili kako se osnove najbolje uče u ranoj životnoj dobi, u kojoj učenje kroz igru ima posebnu vrijednost. Rezultati su ukazali na činjenicu kako elemente alternativnih koncepcija, češće provode odgojitelji koji su završili Učiteljski akademiju u odnosu na ispitanike koji su završili Preddiplomski studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja i to oni sa više od 10 pa do 20 godina radnog staža. Uzrok ovakvim rezultatima mogao bi biti drugačiji sustav školovanja ovih dviju generacija, a rješenje bi valjalo potražiti u dodatnim edukacijama za zainteresirane odgojitelje, u organizaciji radionica, suradnji s udrugama koje se bave različitim oblicima ručnog rada te širenjem mreže o dobrobitima ručnog rada.

Istraživanje je također pokazalo kako roditelji smatraju da ručni rad pozitivno djeluje na ukupni razvoj djeteta. Smatraju kako djeluje na razvoj fine motorike prstiju i šake, razvoj predčitačkih vještina, kako takvim aktivnostima djeca savladavaju vještine koje će im biti potrebne kroz život, te da je ručni rad dobra aktivnost za opuštanje, vježbu koncentracije, razvoj strpljenja, koordinaciju, te da potiče kreativnost odnosno jača osobno zadovoljstvo djeteta. Roditelji također smatraju kako se prilikom ručnog rada zbližavaju sa svojom djecom i smatraju to kvalitetno provedenim vremenom koje obogaćuje i dijete i roditelja. Međutim kvalitativna statistička analiza pokazala je kako vrlo mali broj djece kod kuće radi neke od aktivnosti ručnog rada. Oni koji rade, najčešće šiju, odrađuju i izrađuju različite predmete od drveta, modeliraju glinom, plastelinom i tijestom, te pletu. Roditelji su dakle svjesni dobrobiti ručnog rada no nemaju dovoljno znanja i vještina da bi s djecom kod kuće provodili takve aktivnosti. Rješenje problema također bi se moglo potražiti u dodatnim edukacijama za roditelje, a posebice organiziranjem zajedničkih radionica za odgojitelje, roditelje i djecu. Vjerujem kako bi se najbolji rezultati postigli ako bi roditeljima i djeci ponudili raznolike aktivnosti ručnog rada kako bi oni sami mogli izabrati što im se sviđa i što vole i žele raditi. Svaka od tehnika ručnog rada ovisno o osobnim interesima i sklonostima svake osobe pruža različite mogućnosti za izražavanje sebe i svojih osjećaja.

Posebice smatram kako se važnosti ručnog rada za cjelokupnu dobrobit djece očituje i u

činjenici da provođenjem takvih aktivnosti u vrtićima i vlastitim domovima pomažemo u razbijanju predrasuda i stereotipa o tome kako su to aktivnosti samo za djevojčice. Vlastitim se rukama svako dijete može izrađivati nebrojeno puno stvari različitim metodama, ovisno o osobnoj preferenciji i sklonostima, bez nametnutih rodni predrasuda.

Nadalje, smatram da su terapijske mogućnosti ručnog rada brojne i neprocjenjive. Uz već navedena zapažanja odgojitelja kako ručni rad djeluje terapijski na djecu na način da su ona smirenija, opuštenija i potpuno usredotočena na ono što rade, ručni je rad prilagodljiv svakom uzrastu i svakoj potencijalnoj teškoći koju dijete može imati.

Kako rezultati istraživanja pokazuju, i odgojitelji i roditelji slažu se kako elementi alternativnih koncepcija kao što je ručni rad pozitivno utječu na djetetov cjeloviti razvoj te da su to korisne životno-praktične vještine. Iz odgovora možemo vidjeti kako ispitanici vjeruju da bi češće aktivnosti ručnog rada djetetu itekako dobro koristite, te da bi se mogli i trebali u većoj mjeri koristiti u radu odgojno-obrazovnih ustanova. Ručni rad je neosporno ugodna, kvalitetna i korisna aktivnost te zaslužuje širu primjenu kako kod djece tako i kod odraslih, posebno u današnje vrijeme kada su tehnologija i internet implementirani u sve segmente naših života. Specifična znanja oblikovanja naše okoline vlastitim rukama izdvaja svakoga od nas, čini nas bogatijima i često nam može otvoriti razne prilike i mogućnosti u životu. Završila bih jednim od odgovora ispitanika iz mog istraživanja: „Što više znaš, više vrijediš“.

Prilog

Anketa

Stavovi odgojitelja i roditelja o češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima

Poštovani odgojitelji i roditelji!

Ova anketa provodi se u svrhu pisanja diplomskog rada na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, odsjek za Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Cilj ove ankete je istražiti stavove odgojitelja i roditelja o češćoj primjeni ručnog rada kao što su šivanje, "heklanje" i drugi oblici ručnog rada u redovitim vrtićkim programima.

Molim Vas da popunite ponuđeni anketni upitnik. Povjerljivost informacija o Vašem identitetu zajamčena je. Označite izjavu koja najbolje odražava Vaš odgovor. Unaprijed zahvaljujem na sudjelovanju i Vašem doprinosu ovom istraživanju.

***Obavezno**

1. Spol *

Muško

Žensko

2. Dob *

20 - 30

31 - 40

41 - 50

51 i više

3. Mjesto stanovanja *

Ruralna sredina

Urbana sredina

4. Obrazovanje *

Srednja stručna sprema

Viša stručna sprema

Prvostupnik

Magistar

Doktor znanosti

5. Ispunjavate li anketu kao odgojitelj ili roditelj? *

Odgojitelj *Prijedite na pitanje broj 6.*

Roditelj *Prijedite na pitanje broj 23.*

Stavovi odgojitelja o češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima

6. -Obrazovanje (završen stupanj obrazovanja) *

Učiteljska akademija (2.godine)

Stručni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (3.godine)

Preddiplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (3.godine)

Diplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (2.godine)

7. -Godine staža *

0-5

6-10

11-20

21-30

31 i više

8. -Jeste li se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija? *

Da

Ne

9. -Ako je Vaš odgovor da, za koje ste alternativne odgojno-obrazovne koncepcije čuli?

10. -Koristite li u svojem radu neke elemente iz alternativnih odgojno-obrazovnih

Da

Ne

11. -Ako je Vaš odgovor da, napišite koje elemente alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija koristite o svojem radu.

12. -Znate li Vi šivati, "heklati" ili raditi slične aktivnosti ručnoga rada? *

Da

Ne

13. -Ako je Vaš odgovor da, napišite koje aktivnosti ručnog rada znate raditi.

14. -Dob djece u vrtićkoj skupini. Mogućnost višestrukog odabira. *

0-2 godine

3-4 godine

5-6 godina

7 i više godina

15. -Koliko često s djecom izvodite aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, "heklanje" i sl.? *

Nikad

Rijetko (jednom u 6 mjeseci)

Ponekad (jednom mjesečno)

Često (jednom tjedno)

Svaki dan

16. -Smatrate li da je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitom vrtićkom programu? *

Da

Ne

17. -Ukratko objasnite svoj prethodni odgovor.

18. -Smatrate li da ručni rad pozitivno utječe na cjelokupni dječji razvoj? *

Da

Ne

19. -Ukratko objasnite svoj prethodni odgovor.

20. -Ručni rad utječe na intelektualni razvoj djeteta. *

Ne slažem se

Djelomično se ne slažem

Niti se ne slažem niti se slažem

Djelomično se slažem

U potpunosti se slažem

21. -Smatrate li da su šivanje, "heklanje" i drugi oblici ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti? *

Da

Ne

22. -Ukratko objasnite svoj prethodni odgovor.

Prestanite ispunjavati ovaj obrazac.

Stavovi roditelja o češćoj primjeni ručnog rada u redovitim vrtićkim programima

23. Jeste li se susreli s pojmom alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija? *

Da

Ne

24. Ako je Vaš odgovor da, za koje ste alternativne odgojno-obrazovne koncepcije čuli?

25. Pohađa li vaše dijete neki od alternativnih vrtića ili alternativnu skupinu unutar vrtića? *

Da

Ne

26. Ako je vaš odgovor da, koji alternativni vrtić ili skupinu pohađa vaše dijete?

27. Dob djeteta. Mogućnost višestrukog odbira. *

0-2 godine

3-4 godine

5-6 godina

7 i više godina

28. Radi li Vaše dijete kod kuće aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, "heklanje", obrada drva i sl.? *

Da

Ne

29. Ako je Vaš odgovor da, napišite koje aktivnosti ručnog rada vaše dijete radi.

30. Zna li Vi šivati, "heklati" ili raditi slične aktivnosti ručnoga rada? *

Da

Ne

31. Ako je Vaš odgovor da, napišite koje aktivnosti ručnog rada znate raditi.

32. Koliko često s djecom izvodite aktivnosti ručnog rada kao što su šivanje, "heklanje" i sl.? *

Nikad

Rijetko (jednom u 6 mjeseci)

Ponekad (jednom mjesečno)

Često (jednom tjedno)

Svaki dan

33. Smatrate li da je elementima alternativnih odgojno-obrazovnih koncepcija mjesto u redovitom vrtićkom programu? *

Da

Ne

34. Ukratko objasnite svoj prethodni odgovor.

35. Smatrate li da ručni rad pozitivno utječe na cjelokupni dječji razvoj? *

Da

Ne

36. Ukratko objasnite svoj prethodni odgovor.

37. Ručni rad utječe na intelektualni razvoj djeteta. *

Ne slažem se

Djelomično se ne slažem

Niti se ne slažem niti se slažem

Djelomično se slažem

U potpunosti se slažem

38. Smatrate li da su šivanje, "heklanje" i drugi oblici ručnog rada korisne životno-praktične aktivnosti? *

Da

Ne

39. Ukratko objasnite svoj prethodni odgovor.

LITERATURA

1. Batistič Zorec, M. (2016). Children's and teacher's learning together in a preschool project. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 65(4), 590- 595.
2. Bekavac, M. C. (2002). Istraživanja suradničkog učenja. *Napredak*, 143 (1), 32-40.
3. Bognar, L. (1991). Od postojeće ka inovativnoj školi, U: *U potrazi za suvremenom osnovnom školom*. Zagreb: Katehetski selezijanski centar.
4. Bredekamp, S. (1993). *Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs: Serving Children From Birth Through Age 8*. Washington DC: NAEYC.
5. Carlgren, R. (1991). *Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera: slike i izvješća iz međunarodnog pokreta waldorfskih škola*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
6. De Beni, M., Šimović, V., Gasparini, A. L. (2012). *Pedagogija zajedništva i Agazzi metoda*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
7. Doutlik, K. (2009). Ručni rad i razvoj djeteta. *Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje*, 14 (3). 46-56.
8. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (2008). Preuzeto s <http://www.dvmalisvijet.hr/wp-content/uploads/2017/01/Drzavni-pedagoski-standard-predskolskog-odgoja-i-naobrazbe.pdf> (10. 1. 2019.)
9. Field, A. (2000). *Discovering statistics using spss for windows*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage publications.
10. Glockler, M., Goebel, W. (1990). *Što je waldorfska pedagogija?*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
11. Gravetter, F., Wallnau, L. (2014). *Essentials of statistics for the behavioral sciences* (8. izd.). Belmont, CA: Wadsworth.
12. Ivon, H. (2012). *Pedagogija Marije Montessori – Poticaj za razvoj pedagoškog pluralizma* Znanstvena monografija urednici: Hicela Ivon, Ligija Krolo, Branimir

- Mendeš dječji vrtić Montessori dječja kuća i Udruga Montessori pedagogije, Split, 2011. *Školski vjesnik*, 61 (1.-2.), 249-250. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/101558> (22. 3. 2019.)
13. Jagrović, N. (2007). Sličnosti i razlike pedagoških modela Marije Montessori, Rudolfa Steinera i Célestina Freineta, *Školski vjesnik*, vol. 56 (1): 65-77.
 14. Khan, A., Rayner, G. D. (2003). Robustness to non-normality of common tests for the many-sample location problem. *Advances in Decision Sciences*, 7(4), 187-206.
 15. Krauth, V. (1992). Waldorfska pedagogija: briga za odrastanjem ili odgoj k slobodi. *Metodički ogledi*, 3 (2/1992), 75-87.
 16. Lindenberg, C. (1975). *Waldorfschulen: Angstfrei lernen, selbstbewusst handeln*. Rheinbek bei Hamburg: Rowohlt.
 17. Matijević, M. (2001). *Alternativne škole: didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: TIPEX.
 18. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2014). Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Zagreb: Republika Hrvatska. Preuzeto s <https://www.azoo.hr/images/strucni2015/Nacionalni-kurikulum-za-rani-i-predskolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf> (7. 1. 2019.)
 19. Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske na adresi <https://mzo.hr/hr/alternativni-programi-djecji-vrtici> (10. 3. 2019.)
 20. Mitchell, D. S., Livingston, P. (1999). *Will-Developed Intelligence: The Handwork and Practical Arts Curriculum in Waldorf Schools*. Association of Waldorf Schools of North America Publications.
 21. Montessori, M. (1912), *The Montessori method*. New York: FREDERICK A. STOKES COMPANY MCMXII, 86-104.
 22. Papatheodorou, T. (2006). Seeing the wider picture: reflections on the Reggio Emilia approach. *Reflections on Early Years Issues*. Preuzeto s http://www.tactyc.org.uk/pdfs/Reflection_Papatheodorou.pdf (15. 5. 2019.)
 23. Philipps, S. (1999). *Montessori priprema za život: odgoj neovisnosti i odgovornosti*. Jastrebarsko: Slap.

24. Posokhova I. (2008). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*. Lekenik: Ostvarenje.
25. Previšić, V. (1992). Alternativne škole: teorijska polazišta i praktični dosezi. U: *Ličina, B., Previšić, V., Vučak, S. Prema slobodnoj školi*, (str. 13-19). Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
26. Rajić, V. (2008). Stavovi i mišljenja učitelja i roditelja o razvoju privatnog i alternativnog osnovnog školstva u Hrvatskoj; *Odgojne znanosti*, 10,2 (16); 329-348.
27. Rajić, V. (2013). Mogućnosti unutarnje reforme primarnog obrazovanja implementacijom didaktičko-pedagoških oblika reformskih pedagogija. *Pedagoška istraživanja*, 10 (1), 27-45. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/126483> (17. 5. 2019.)
28. Rigatti, Z. (2000). Reggio pedagogija – učenje života na krilima mašte. *Dijete, vrtić, obitelj*, 6, (21) 9-13.
29. Schafer, C. (2015). *Poticanje djece prema odgojnoj metodi Marije Montessori: priručnik za odgojitelje i roditelje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
30. Seitz, M., Hallwachs, U. (1997). *Montessori ili Waldorf?: knjiga za roditelje, odgajatelje i pedagoge*. Zagreb: Educa.
31. Slunjski, E. (2006). *Stvaranje predškolskog kurikulumu u vrtiću – organizaciji koja uči*. Zagreb, Čakovec: Mali profesor, Visoka učiteljska škola u Čakovcu.
32. Valjan Vukić, V., Miočić, M. (2014). Estetski odgoj u waldorfskoj pedagogiji. U: *Bacalja, R., Ivon, K., Dijete i estetski izričaji* (str. 37-48). Zadar: Sveučilište u Zadru.
33. Welch, B. L. (1951). On the comparison of several mean values: an alternative approach. *Biometrika*, 38, 330-336.
34. Zrilić, S. (2014). Dječje umjetničko (su) djelovanje u Agazzi vrtiću. U: *Bacalja, R., Ivon, K., Dijete i estetski izričaji* (str. 19-26). Zadar: Sveučilište u Zadru,.
35. Županić Benić, M. (2018). The Relation between Student mood and Handicrafts in the Constructivist Classroom. *Revija za elementarno izobraževanje*, 11(2), 109-121.

36. Županić Benić, M., Nevistić, V. (2018). The Meaning of Practical Work and Crafts in the Contemporary Education. In L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres (eds.) *ICERI2017 Proceedings 11th International Conference of Education, Research and Innovation*, Seville, Spain (pp. 7043-7050). IATED Academy.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ja Ivna Jambrešić studentica redovnog diplomskog studija Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu samostalno provela aktivnosti istraživanja literature i napisala diplomski rad na temu **“Značaj i vrijednost uključivanja ručnog rada u redovite vrtićke programe”**.

Ivna Jambrešić

U Zagrebu, rujan 2019.